

KATHOLIEKE UNIVERSITEIT TE LEUVEN.

HET MIDDELEEUWS SCRIPTORIUM EN DE KLOOSTERBIBLIOTHEEK
DER KARTUIZERS TE SCHEUT BIJ
BRUSSEL.

Dom Albertus (Emiel) Pil
monnik der St.-Pietersabdij
Steenbrugge.

1950 - 1951.

INLEIDING.

De kartuizerwetgeving ontstaat in de XIIde eeuw. De humanistische stroming van dien tijd, die haar beïnvloedde is tevens de puurste monastieke traditie : eerbied voor het Woord, Bijbel en Kerkvaders (1).

De liefde voor de heilige Boeken en de materiele zorg ,waarmee men ze omringde, vindt men reeds bij de Pakhomiaanse monniken (2), Hiëronymus (3), Benedictus (4), Cassiodorus (5) en later bij de Middeleeuwen.

Het is meer dan het genot van een boekenliefhebber dat men beoogt : het is uitstekende handenarbeid, die én geld opbrengt én voldoet als geestelijke lezing (6). Daar-

---

1) P. LEHMANN, Bücherliebe und Bücherpflege... - Misc. Ehrle, V, blz. 364-389.

2) F. KOZMAN, Textes législatifs touchant le cénobitisme égyptien, Vatikaanstad, 1936, blz. 41, 54.

3) S. Hieronymi Ep. V - PL., ~~XXXIX~~ XXII, kol. 336-337 ; Praef. in librum psalmodum - PL., XXIX, kol. 123.

4) M. VAN ASSCHE, Divinae lectioni vacare... - Sacris Erudiri, I, blz. 13-34.

5) CASSIODORUS, Institutiones - PL., LXX, kol. 1144.

6) S. Hieronymi Ep. CXXV - PL., XXII, kol. 1078-79.

enboven is het voor den monnik een zwijgend onderrichten van de mensen (1).

Deze tendenz zal ook bij den middeleeuwsen monnik voortbestaan : Petrus Venerabilis geeft ons een mooie schildering van den schrijvenden monnik in vergelijking met den landarbeid (2). Guigo, de wetgever van de kartuizers, sluit in zijn Consuetudines helemsal bij deze opvatting aan : de kluizenaar heeft zich afgezonderd en schrijft zijn codices, bereidt het perkament of bindt ze in : het is zijn bijdrage voor het apostolaat van de kerk.

Op het einde van de middeleeuwen zullen deze gedachten, vooral onder impuls van de kartuizers heropleven. In dit kader moeten we Gerson's De laude scriptorum plaatsen en in de Nederlanden de bedrijvigheid van de Broeders van het Gemene Leven zien : zij ook zullen in het uitgeven een bestaansmogelijkheid en een apostolaat zoeken.

Vanaf de XIVde eeuw tot het einde der Middeleeuwen is men hier te lande getuige van een bloei der kartuizer-

---

1) CASSIODORUS, l.c. - PL., LXX, 1144.

2) PETRUS VENERABILIS, Epistolarum liber I, 20. - PL., 129, Kol 97-98.

orde, die zeer merkwaardig is. Bij het begin van de XVIde eeuw vindt men in Noord- en Zuidnederland een twintigtal kartuizen. De meesten waren verenigd in de Provincia Teutonia ; enkelen behoorden tot de Rijnprovincie en één was afhankelijk van de Picardische (1).

De orde stond hoog in aanzien omwille van haar tucht vooral in vergelijking met de laatmiddeleeuwse abdijwereld. Ruusbroek noemt haar de enige orde, die haar oorspronkelijke gaafheid bewaarde (2).

Het moet ons dan niet verwonderen dat de hervormingen in de kloosterwereld naar kartuizermodel voltrokken werden. In ons land is de slotbeweging bij de Windeshelmers een tekenend voorbeeld (3). Ook abdiyhervormingen worden gedeeltelijk door kartuizers geïnspireerd. We moeten er slechts de aandacht op vestigen dat Nicoles van Cusa zich in 1451 door Dionysius van Ryckel laat vergezellen toen hij de Nederlandse kloosters visiteerde (4).

De invloed van deze monniken valt dus niet te on-

---

1) Voor een degelijk algemeen overzicht, zie H. J. J. SCHOLTENS, Kartuizers - Kath. Encyclopedie, dl. xv, kol. 77-88.
 2) J. RUUSBROEK, Van den Geestelijken Tabernakel, § 136.
 3) FL. PRIMS, De kloosterslot - beweging in Brabant..., Antwerpen, 1943.
 4) Enkele tractaten van Dionysius herinneren oa. aan de visitatie der abdij van St. Truiden en van een kanunnikessenconvent : De reformatione claustralium en De vita inclusarum (Opera minorra , IX).

derschatten.

Om dezen invloed nu nader toe te lichten is de studie van hun bibliotheekwezen en scriptoriumarbeid wellicht van enig nut. Het middeleeuws scriptorium en boekwezen spelen immers een rol in de verspreiding der ideeën.

De kartuizergeschiedenis in de Nederlanden werd ingezet door een reeks studiën van de hand van den Heer H.J.J. Scholtens, die in meerdere verspreide bijdragen een overzicht gaf van verschillende Nederlandse - vooral Noordnederlandse - kloosters. De meeste Zuidnederlandse kartuizen, oa. Antwerpen, Zeelhem, St-Maartensbos, Luik, Doornik, Scheut en Leuven wachten nog op een historisch overzicht.

Het bibliotheekwezen werd voor enkele kloosters bestudeerd, nml. voor de kartuis van Roermond, Vught en Luik (1).

Weerschijnlijk is het gebrek aan voor de hand liggend bronnenmateriaal oorzaak dat in de Nederlanden deze studie verwaarloosd bleef, terwijl de kartuizerbibliotheken van Duitsland, sinds de publicatie van middeleeuwse catalogen, de aandacht trekken.

---

1) L. VERSCHUEREN, De bibliotheek der kartuizers van Roermond, Tilburg, 1941 ; ID., De bibliotheek-catalogoog der kartuize St. Sophia te Vught - HT., XV, 1936, blz. 7-38.

J. STIENNON, La bibliothèque et le scriptorium de la chartreuse de Liège, des origines au XVIIe siècle - Chron. arch. du pays de Liège, XXXVII, 1942, blz. 58-64.

Volgende studie is een proeve om uit de verspreide bronnen (Hoofdstuk I) de gegevens te verzamelen, die in betrekking staan met één van die kartuizerscriptoria en -bibliotheken, nml deze van Scheut bij Brussel.

Dit klooster werd in 1456 gesticht en in 1578 door de Geuzen verwoest. Heropgericht binnen Brussel in 1586 werd het in 1783 door de Oostenrijkers opgeheven. Tijdens zijn bestaan komen steeds figuren naar voor, die het geestesleven van het klooster zullen hooghouden. In verband met ons onderzoek leek het belangrijk die monniken eens nader te beschouwen (hoofdstuk II).

De meesten van hen zijn werkzaam als copist en hun aanleg voor de boekverzameling vindt vermelding als een eretitel in de obituaris en de chronieken. Het liet ons toe een kijk te nemen in het leven van het middeleeuws scriptorium (hoofdstuk III).

Sinds het einde van de middeleeuwen en het opkemen van de boekdrukkunst zijn de scriptoria uitgebloeid. Men heeft nu enkel boekenzorg (hoofdstuk IV). Het belang om ook deze moderne periode na te gaan ligt hierin, dat men zo het gebruik en den invloed der hsn kan volgen.

De bijeengebrachte gegevens stellen nu wel meerdere problemen : technische details van het middeleeuws schriftwezen en het kartuizerscriptorium. Wij meenden er nu niet te moeten op ingaan. In dien zin is de titel van onze proef te ruim voor deze fragmentarische studie.

Het is hier een gelegenheid om allen te danken die mij bij dit werk hielpen.

Vooreerst dank ik den Zeereerwaarden en Zeergeleerden Heer Kanunnik Prof. Dr. A. De Meyer, die voor deze proeve verantwoordelijk wil zijn, en den Zeereerw. Heer J. Desmet, die mij niet alleen inleidde in de historische wetenschap, maar tevens de richting aanduidde van deze studie, en mij steeds met alle bereidwilligheid zijn raad verschafte.

Veel gegevens hebt ik te danken aan de onbaatzuchtige welwillendheid van den Hooggeachten Heer H. J. J. Scholten, de Kartuizerhistoricus en -vriend, die mij niet alleen al zijn aantekeningen over Scheut overmaakte, maar mij tevens hielp met zijn grote ervaring op stuk van kartuizergeschiedenis.

Hen allen dank ik voor hunne grote welwillendheid

B I B L I O G R A P H I E .

I. B r o n n e n .

A. Archiefbronnen.

Rijksarchief Brussel,

- Kerkelijk Archief.

nr. 11589 Cartularium van Scheutse Kartuis.nr. 11594 Documenten aangaande de stichting.

nrs 11653-

11739 Testamenten.

nrs 11933-

11937 Inkomsten en uitgaven vanaf 1454 tot 1620.

- Archief van het Comité de la Caisse de Religion.

nr 71 - 75 : Inventarissen van de aangeslagen bibliotheken.

Stedsarchief Brussel.

nr 1354 Bibliotheekcatalogoog van Scheut 1778.

Heraldisch Archief, Ministerie van Buitenlandse zaken en handel.

nr. 245 Liber Anniversariorum van Scheutnr. 290 Mr. Beydsels à Vienne.

Koninklijke Bibliotheek Brussel.

nr 3855 (16619-16657) : Verzameling met oa. brieven aan P. De Wal
Fonds A. Pinchart , II 1200 bundel 19.

Bibliotheek der Bollandisten.

Handschrift 98 : briefwisseling over hagiographische hsn.

B. Literaire Bronnen.

Koninklijke Bibliotheek Brussel. Handschriftencabinet.

nr. 3860 Liber fundationis.nr. 3849 Collectaneum rerum gestarum et eventuum Cartusie bru-
xellensis auctore P. De Wal, IV dlnnr. 11616 Historia Carthusiae Bruxellensis auctore J.- B. de Vad-
dere.
(iiv.)

Koninklijke Bibliotheek Den Haag.

nr. 894 ~~Exordium monasterii B. Mariae de Gratia in Scheut auctore A. Dullaert.~~ "Geschiedenis van het convent van On-
se Vrouwe van Gracien der Ordenen vanden Chartroesen
gemeynlick genoemt Schuete buyten brussele."

Stedsarchief Brussel.

nr 1353 Exordium monasterii B. Mariae de Gratia in Scheut auc-
tore A. Dullaert.

Uitgegeven : Origine de la Chartreuse de Scheut - ASHEB, IV,
1867, blz. 87-122.

II. W e r k e n .

- AXTERS, St., De Nederlandsche scriptoria - WT., V, 1940, blz. 65-67.
- BECKER, A., Die Sammlungen der Vereinten Familien und Privatbibliothek Sr M. des Kaisers, dl I, Wenen, 1873.
- BEELTSSENS-AMMONIUS, Chronique de la Chartreuse de la Chapelle d'Herinnes lez Enghien, éd. LAMALLE, E., Leuven, 1932.
- CALBRECHT, J., Geschiedenis van het Genadeoord van O.L.Vrouw van Gratie te Scheut, Brasschaat, 1938.
- Catalogue des manuscrits de la bibliothèque des ducs de Bourgogne, dl I, Résumé historique, Brussel, 1842.
- Catalogus Codicum Hagiographicorum Bibliothecae Regiae Bruxellensis, dl I-II, Brussel, 1886-89.
- Catalogus codicum hagiographicorum qui Vindobonae asservantur in bibliotheca privata serenissimi Caesaris Austriaci - AB, XIV, 1885, blz. 231-283.
- Catalogus codicum manuscriptorum Bibliothecae Regiae, volumen I: Libri Theologici, Den Haag, 1922.
- X CHRIST, K., Bibliotheksgeschichte des Mittelalters. Zur Methode und zur neuesten Literatur - ZBW, LXI, 1947.
- COSEMANS, A. - LAVALLEYE, J., Inventaire des Archives du Comité de la Caisse de Religion, Brussel, 1926.
- DE GHELLINCK, J., Les bibliothèques médiévales - NRT., LXV, 1938, blz. 36-55.
- X DE GHELLINCK, J., Progrès récents et tendances actuelles en histoire des bibliothèques - RHE, XXXVIII, 1942, blz. 156-168.
- DE GHELLINCK, J., Les catalogues des bibliothèques médiévales chez les chartreux et un guide de lectures spirituelles - Mélanges Viller, 1949, blz. 284-298.
- DE GHELLINCK, J., En marge des catalogues des bibliothèques médiévales - Miscellanea Ehrle, V, blz. 331-363.
- DE LASERNA SANTANDER, Mémoire historique sur la bibliothèque dite de Bourgogne présentement bibliothèque publique de Bruxelles, Brussel, 1809.
- DE RAM, F., Notice sur le Vénérable Henri de Loen, chartreux, ancien professeur et recteur de l'université de Louvain - Annuaire de l'université de Louvain 1865, blz. 343-349.
- DE WACHTER, L., Repertorium van de Vlaamse gouwen en gemeenten. Heemkundige documentatie 1800-1940, I-IV, Antwerpen, 1942-48.
- D'HOOP, A., Inventaire général des archives ecclésiastiques du Brabant, dl IV, Brussel, 1929.
- DORLAND, P., Chronicon Cartusiense, Keulen, 1608.
- D'YDEWALLE, St., De kartuize Sint-Anna-ter-Woestijne, 1350-1792, Brussel, z.d.

- DYKMANS, M., Obituaire du monastère de Groenendael dans la forêt de Soignes, (KCG.), Brussel 1940.
- Expositions de reliures, dl I : Du XIIIème siècle à la fin du XVIIème, Brussel, 1930.
- FOURNIER, P., Notice sur la bibliothèque de la Grande Chartreuse au moyen-âge, Grenoble, 1887.
- GOETHALS, F., Lectures relatives à l'histoire des sciences, des lettres, des arts, des moeurs et de la politique en Belgique, Brussel, 1840-1844.
- GOURDEL, Y., Chartreux - Dictionnaire de Spriritualité, kol. 705-776.
- HENDRIKS, L., The London Charterhouse. Its monks and its Martyrs, Londen, 1889.
- HUBERT, E., Les Princes-évêques de Liège et les édits de Joseph II en matière ecclésiastique - BCRH., LXXXVII, 1923, blz. 109-190.
- HUBERT, E., Le voyage de l'empereur Joseph II dans les Pays-bas, Brussel, 1900.
- KIEKENS, J., Recherches sur Maître Pierre Vander Heyden dit Pierre de Thimo, Antwerpen, 1896.
- KOGLER, A.- CHARROU, A., Mémoire sur la composition et l'origine des divers recueils de privilèges de l'ordre des Chartreux - RM., XIX, 1929, blz. 30-46 en 131-160 ; XX, 1930, 155-199.
- KRISTELLER, P., Latin Manuscript Books before 1600 : A Bibliography of the Printed Catalogues of Extant Collections - Traditio, VI, 1948, blz. 227-317.
- KRUITWAGEN, B., Lastmiddeleeuwsche Paleographica, Paleotypica, liturgica, Kalendalia, Grammaticalia, 's Gravenhage, 1942.
- KRUITWAGEN, B., Het schrijven op feestdagen in de middeleeuwen - Tijdschrift voor boek- en bibliotheekwezen, V, 1907, blz. 115
- Lijst van de Geschriften van Pater Dr. B. Kruitwagen - Huldeboek Pater Dr. Bonaventura Kruitwagen OFM., 's Gravenhage, 1949.
- LAENEN, J., Etude sur la suppression des couvents par l'empereur Joseph II dans les Pays-bas autrichiens et plus spécialement dans le Brabant (1783-1794) - Ann. Acad. Roy. Arch. Belg., LVII, 5ème série t. VII, blz. 343-418.
- LAMBINET, P., Recherches historiques, littéraires et critiques sur l'origine de l'imprimerie, Brussel, 1800.
- LAVALLEYE, J., La situation des bibliothèques des couvents supprimés par Joseph II en 1783 - Paginae Bibliographice, II blz. 547-552.
- LE COUTEULX, Annales Ordinis Cartusiensis, VIII dln, Montéuil, 1887.

- LEHMANN, P., Besitzvermerke mittelalterlicher Handschriften - HJ., XLIII, 1923, blz. 93-97.
- LEHMANN, P., Bücherliebe und Bücherpflege bei den Karthäusern - Miscellanea Ehrle, V, blz. 364-389.
- LEHMANN, P., Quellen zur Feststellung und Geschichte mittelalterlicher Bibliotheken, Handschriften und Schriftsteller - HJ. Görresgesellschaft, XL, 1920, blz. 44-105.
- Le Livre, l'estampe, l'édition en Brabant du XVIème au XIXe siècle, Gemblours, 1935
- MEINSMA, O., Middeleeuwse bibliotheken, Zutphen, 1903
- MOUGEL, A., Dionysius der Kartäuser, Mülheim, 1898.
- NELIS, H., Subsidia paleographica. I : Copistes belges du moyen-âge, - Paginae bibliographicae, IV, 1929.
- PAQUOT, , Mémoires pour servir à l'histoire littéraire des dix-sept provinces des Pays-bas, de la principauté de Liège et de quelques contrées voisines, Middeln, Leuven, 1763-70
- PETERS, P., L'oeuvre des Bollandistes (Verslagen der K.Ak. van België, XXXIX), Brussel, 1942.
- PERGAMENI, C., Les archives historiques de la ville de Bruxelles Brussel, z.d.
- PETRIUS, Th., Bibliotheca Cartusiana, Keulen, 1609.
- PINCHART, A., Archives des Arts, sciences et lettres, III dln, Brussel, 18
- PLANCKE, R., Middeleeuwse inventarissen van Belgische kloosterbibliotheken - GP., XXVI, 1948, blz. 237-253.
- PLANCKE, R., Middeleeuwse Bibliothekskatalogen, - GP., XXVII, 1949.
- RAISSIUS, A., Origines Cartusianorum Belgii, Dowasi, 1632.
- RAYMAEKERS, F., Historische oegslag op het voormalige Karthuizer klooster te Zeelhem, Brussel, 1863.
- ROERSCH, A., Correspondance inédite ~~de~~ du chartreux gantois Laevinus Ammonius, - Bull. de la soc. d'hist. et d'arch. de Gand, IX, 1901, blz. 9-28.
- ROERSCH, A., L'humanisme belge à l'époque de la Renaissance. Etudes et portraits, Gent, 1910.
- ROERSCH, A., La "vita Sibautii" de Laevinus Ammonius - RHE, XXXVII, 1942, blz. 152-55
- REUSENS, E., Matricule de l'université de Louvain. (Publication GRH.), Brussel, 1903.
- SANDERUS, Chorographia sacra Brabantiae, dl II, Den Haag, 1722.
- SCHOENGEN, M., Monasticon Batavum, dl III: de Benedictijnse Orden benevens de Carmelieten en Jesuïeten, A'dam, 1942.
- SCHOLTENS, H.J.J., Uit een testament van 1436 - HB., XIV, 1925, blz. 67-68.
- SCHOLTENS, H.J.J., Iets over de aanleg van boekerijen bij de kerkuiters - Huldeboek B. Kruitwagen, 1949, blz. 372-388.

- SCHREIBER, H., Quellen und Beobachtungen zur mittelalterlicher Katalogisierungspraxis besonders in deutschen Kartausen - ZBW., XLIV, 1927, blz.1-19 en 97-117.
- SCHREIBER, H., Die Bibliothek der ehemaligen Mainzer Kartause. Die Handschriften und ihre Geschichte, Leipzig, 1927.
- Statuta et privilegia ordinis Cartusiensis, Basel 1510.
- STIENNON, J., La bibliothèque et le scriptorium de la chartreuse de Liège, des origines au XVIIe siècle - Chron. Arch. du pays de Liège, XXXVII, blz. 58-64.
- SWENDEN, K., De Karthuizers in de Nederlanden - Coll. Mechl., XXXIV 1949, blz. 25-34.
- THOMPSON, E. M., The Carthusian Order in England, London, 1935⁶.
- VAN DEN GHEYN, J., Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque royale de Bruxelles, dl I-XII, Brussel, 1901-
- VAN MEERBEEK, LEJOUR, BOUSSE, SABBE, ROUSSEAU, Bibliographie de Hubert Nélis - Archives, bibliothèques et musées de Belgique, XVI, 1939.
- VAN MIERLO, J., Een katalogus van handschriften in Nederlandsche bibliotheken uit 1487. - OGE., II, 1928, blz. 275-303.
- VAN MIERLO, J., De anonymi uit het Catalogoohandschrift van Roo-klooster - OGE., IV, 1930, blz. 84-102 en 316-357.
- VERNET, A., Etudes et travaux sur les bibliothèques médiévales 1937-1947 - NHEF., XXXIV, 1948, blz. 63-94.
- VERSCHUEREN, L., De bibliotheek der Kartuziers van Roermond, Tilburg, 1941.
- VERSCHUEREN, L.; De bibliotheek-catalogoog der Kartuize St. Sophia te Vught - HT., XV, 1936, blz. 7-58.
- Voyage littéraire de pères Godefroid Henschenius et Daniël Papebrochius - ASHB, IV, 1887, blz. 337- 348
- WILMART, A., La chronique des premiers chartreux - RM., XVI, 1926 blz. 77- 142.
- WILMART, A., Les écrits des deux Guigues - RAM, 1924; V.
- WILMART, A., Meditationes Guigonis. Le recueil des pensées du B. Guigues,
- WILS, J., Matricule de l'université de Louvain, II : 1453-1485, (KCG), Brussel, 1946.
- WEALE, J., Bookbindings and rubbings of bindings in the national art library South Kensington museum, dl I-II, London, 1894 -1898.

HOOFDSTUK I. DE BRONNEN.

Archivalische bronnen - literaire bronnen - de Codices.

De geschiedschrijver van de kartuis te Scheut heeft een rijk bronnenmateriaal te bewerken. D'Hoop in zijn inventaris van het kerkelijk archief in Brabant (1) geeft ons een opsomming van nr 11555 tot 12028. Daarnaast ontbreken ook de meer literaire bronnen niet : een stichtingsverhaal, twee chronieken en een onuitgegeven werk door kanunnik JEB. de Vaddere.

Voor de studie van het middeleeuwse scriptorium en de boekenverzameling moet hieruit een verantwoorde keuze gebeuren, waarvan de beschrijving volgt.

§ 1. Archivalische bronnen.

De aanleg van een bibliotheek heeft een economische zijde : de rekeningen zullen ons inlichten over aankoop van boeken of schrijfmateriaal. Deze kosten kunnen ook gedekt worden door weldoeners, die vermelding vinden in een liber donationum of liber anniversariorum. Ook de verkoop van afgewerkte codices of inkomsten voor aangebrachte verfluchting worden in deze rekeningboeken opgetekend.

---

1) A. D'HOOP, Inventaire général des archives ecclésiastiques du Brabant, dl IV, blz. 33-59.

Monniken die onderscheiden hebben in het copieren van boeken worden meermaals in het necrologium vermeld als scriptor librorum, anderen weer als ligator librorum, soms met nadere aanduiding van hun werk.

Ten slotte is het zaak de aangelegde boekenverzameling weer samen te stellen uit de catalogen, die ofwel door de kloosterlingen zelf aangelegd werden, ofwel in de jaren van de opheffing door Oostenrijkse ambtenaren samengesteld.

Kleinere aantekeningen, inscriptions op de boeken aangebracht om de eigendom te waarborgen, of waardoor de copist zich kenbaar maakt, ook de tekens die de bibliotheekorganisatie aanbelangen zijn zoveel aanduidingen voor de historiek van de verzameling (1). Van dit standpunt uit onderzochten wij het archief van Scheut.

Te Brussel op het Rijksarchief wordt een reeks rekeningenboeken bewaard onder de nrs 11933 tot 11936. Eén ervan, lopend van 1464 - 1470 werd geëxcerpteerd door Pinchart voor de posten die het boekwezen aanbelangden (2). De andere delen, computus Nicolai Buys ab a. Johannis 1454 ad Martinum 1487 en computus liber..., bevatten slechts de rekeningen van den rentmeester of geven zonder meer een som aan pro libris.

Nr 11934 echter geeft onder hoofding exposita de libris de verschillende uitgaven aan die voor het scriptorium besteed werden vreemde copisten worden betaald, schrijfbenodigdheden, kleuren voor handschriftverluchting, inbindingsmateriaal of rekening van den boekbinder werden hier van de oorspronkelijke regel afge-

---

1) P. LEHMANN, Besitzvermerke mittelalterliche Handschriften - HJ., XLIII, blz. 93-97. H. SCHREIBER, Quellen u. Beobachtungen... - ZBW, XLIV, 1927, blz. 1-19

schreven (1). De uitgever Pinchart doorzocht ook de overige hoofdingen, waarin de inkomsten vermeld staan voor boekversiering, inbinden, naast uitgaven voor boden, die boeken haalden om af te schrijven of ze terug ter bestemming brachten.

Sommige namen van copisten en titels van boeken worden vermeld wat door vergelijking met andere bronnen tot sprekende resultaten kan leiden.

Een liber donationum wordt in cod. 7992 te Wenen samen met het necrologium bewaard (2).

Op het Heraldisch Archief te Brussel berust het Liber Anniversariorum (3). Het is een in folio op papier, en telt 115 bln. Waarschijnlijk werd het in de eerste helft der XVIde eeuw afgeschreven op het huidige Weense Hs. De necrologische aantekeningen werden bijgehouden tot in de XVIIde eeuw, waar wij de hand van Petrus de Wal terugvinden.

Op bl 66 : lijst van relieken.

bl 67 - 115^v : inscriptions van de glasramen te Scheut. Het is één der boeken die door Graaf Beydaels in 1783 uit het dépot van de kloosterboekverzamelingen naar de bibliotheek van

---

2) A. PINCHART, Archives des arts, sciences et lettres, II, 192-200

1) A. PINCHART, II, 195: Rek. 1484-65 : "...solutum est ei diversis vicibus uti patet in rotulo."

2) Catalogus codicum hag. qui Vindobonae asservantur - AB, XIV, 1895, blz. 262 : "Cod. 7992 Membraneus, foliorum 166, s. XV, Martyrologium Usuardi, Necrologium monasterii B. Mariae de Gratia in Scheut (f. 152-169)."

3) Ministerie van Buitenlandse Zaken en Handel, Heraldisch Archief, Nr 245 van de voorlopige catalogoog.

de Chambre Héraldique overgebracht werden (1).

Waar we de Weense codex niet onder ogen kregen, wint dit boek een betekenis. Het bevat "

"...obitus et anniversaria fratrum, parentumque et amicorum ipsorum. Et praecipue anniversaria eorum qui pro ipsis celebrandis aliquos redditus dimiserunt pro pitentia fratrum. Et obitus illorum qui nichil speciale pro pitentia dimiserunt sed in aliis benefactores domus fuerunt vel ~~et~~ alia de causa domui redditus aut alia dederunt aut dimiserunt... (2)".

Hoewel men zich hiermee geen idee kan vormen van het scriptorium en de bibliotheek, zoals dit min of meer het geval is met het obituerium te Luik (3), enkele nieuwe namen, titels en vergelijkingsmateriaal vindt men er wel in.

Het belang om de testamenten na te kijken treedt naar voor als men kennis neemt van een testament uit Zeelhem, opgemaakt bij de intrede van Rombaut Booms (14 April 1436) (4). De bijzondere detatie van het scriptorium zou misschien zijns gelijke vinden te Scheut. Maar rechtstreeks wordt iets dergelijk niet vermeld; nochtans weten we uit andere bronnen dat frater Jan van Hecke (1461) een gelijkaardig testament maakte (5). In het Cartularium van Scheut, RABr., Kerk.Arch.nr.11588 (6), door

---

1) Een aantekening op f.1 van hs 3860 (5764) in de KBr., chroniek Liber foundationis, geschreven door Jan Tourneur, vermeldt :

" Frater Johannes Tourneur cartusie Bruxellensis profedusus, Lirensis vero alumnus.

Habentur adjuncta in fine

1° Calendarium anniversariorum

2° fenestre vitrie delineate prout steterunt in ambitu in Scheut.

Door Beydaels werd bijgeschreven :

Ces deux pièces m'ont été remises aujourd'hui 24 mars 1786 par l' avocat Mr. Ven Evenpoel. Handtekening.

Cfr. copie van het ontvangsbewijs RABr., Comité caisse Rel, nr 7

2) Liber Anniversariorum, f.1^v.

3) J. STIENNON, La bibliothèque et le scriptorium de la Chartreuse de Liège..., - Chron.arch.Liège, XXXVII, 1946, blz. 58-64.

de toenmalige procurator Jan de Grootte op het einde van de XVde eeuw geschreven, vonden we copij van een testament van Nicolaas Bleyen, gedateerd 31 October 1479. Hierbij vermaakt hij enkele boeken aan het klooster (1).

Wat ten slotte de catalogen betreft : hs 1674 (inv) van de K.B.Br. wordt aangegeven als een Kartuizercatalogoog van ons klooster (2). Niets bevestigt dit, geen uiterlijke noch innerlijke aanduidingen. Buiten Dionysius de Kartuizer zijn er geen auteurs van de orde opgenomen, behalve als men de Meditationes van Guigo meerekent in de Antwerpse uitgave van Plantijn onder naam Guil-
lielmi abbatis et Guigonis meditationes (3). Met deze XVIIde eeuwse in folio moesten we dus voorlopig geen rekening houden.

Het stedsarchief te Brussel bewaart onder nr 1354 een " Cataloge der Boecken verssaemt door den Seer Eerweerdighen Heere Luyckx, prior van het Clooster der Chartreusen binnen Brus-
sel, anno 1778." Het is een schrift in 8°, 193 bln met een 1580 nrs, die alphabethisch gerangschikt zijn : auteur, titel, formaat en bibliotheeknummer worden erin opgenomen. De boeken en de enkele handschriften dateren van de XVde tot de XVIIIde eeuw (4).

4) H. J. J. SCHOLTENS, Uit een testament van 1436 - HB., XIV, 67-68.
F. J. RAYMAEKERS, Historische oogslag..., blz.

5) De talrijke werken die op zijn kosten geschreven werden wijzen eropdat hij hiervoor bij testament sommen ter beschikking stelde.

6) f. clxxiv - clxxv^v.

1) cfr. fonds A. Pinchart, K.B.Br. II, 1200, bundel 19.

2) K.B.Br. Catalogue des provenances monastiques.

3) A. WILMART, Les écrits spirituelles des deux Guiges - RAM., V, 1924, blz. 66. ID., Meditationes Guigonis, blz. 41-42; anno 1689.

4) CH. PERGAMENI, Les archives historiques de la ville de Bruxelles, nr 1354.

Een tweede fonds van het Rijksarchief, nml. het Comité de la Caisse de Religion, bewaart onder nr 71 een "liste des manuscrits trouvés au couvent supprimé des Chartreux à Bruxelles (1). Hier werden 46 hsn opgenomen, die we gedeeltelijk terugvinden in de voorgaande catalogoog. Volgens een bijgevoegde lijst en aantekening werden 7 ervan aan de Heraldische Bibliotheek van Beydaels overgemaakt door den beheerder van de opgeheven Kartuis, advocaat Van Evenpoel (2).

Het archief van het fonds Beydaels berust gedeeltelijk op het Heraldisch Archief, afdeling van het ministerie van Buitenlandse Zaken en Handel, in bundel 290 : M. Beydaels à Vienne. De graaf had zich in Oostenrijk te verantwoorden over de codices, die hij met andere schatten van het Gulden Vlies had meegebracht bij zijn vlucht uit België. In een brief van 18 Juni 1801 vraagt het Comité de liquidation belge hem de catalogen van zijn boekerij, oa. een inventaris van de boeken, die uit de gesupprimeerde kloosters kwamen. In zijn antwoord van 28 Juni 1801 bericht hij het bestaan van deze lijsten, bijzonder

"...il n'existe pas non plus une liste de livres, qui sur ma demande ont été retirés de quelques couvens supprimés il n'y en a eu que du couvent des chartreux deux ou trois, dont j'ai donné également un récipissé au conseil privé et pour faire voir qu'ils venaient des chartreux de Bruxelles, j'ai prié le Receveur du dit couvent supprimé M. Evenpoel de faire imprimer en cire rouge sur la première page des dits livres le cachet de la dite chartreuse représentant l'image de la très sainte et miraculeuse Vierge de Notre Dame de Schéut lez Bruxelles; j'en ai aussi eu quelques autres des couvens supprimés qui étaient déposés dans les bâtiments de la Chambre... (3).

---

1) A. COSEMANS-J. LAVALLEYE, Inventaire des archives du Comité..., blz. 155-189. J. LAVALLEYE, La situation des bibliothèques des couvents supprimés par Joseph II... - Pag. Bibl., II, 547-552.

2) De quelques livres waren tenminste 106 hsn, die hij in 1803 aan den Keizer van Oostenrijk schonk.

2.

De inhoud van deze inventarissen was voor ons weinigzeggend. Het was de bevestiging van wat de Kartuizer Petrus de Wal aan Sanderus schreef omtrent de boekerij

"...de cetero forte adhuc erit, quod scire desideraberis, de bibliotheca videlicet, quam hactenus, non ad ostentationem, sed religiosorum necessitatem quorum praecipuum hoc in religione exercitium est, secretis contemplationibus et sollicitudinibus colla vacare, ideoque etiam in cellis suis permittuntur. Quorum quidem catalogum habet idem D. Vicarius, sed nihil in iis singulare scio. Et cum fundatio haec recentior sit, praeter libros cantus, et quibus divinum versatur officium nec codices paucissimos habemus et fere sunt nostri ordinis auctores...(1)."

§ 2. Literaire bronnen.

Wanneer Petrus de Wal van een fundatio recentior spreekt, bedoelt hij natuurlijk de restauratie van Scheut binnen Brussel in 1585. Maar meer dan 100 jaar, vooral in de laatste helft der XVde eeuw kunnen we de bedrijvige scriptoriumarbeid en aanleg van een boekverzameling nawijzen in de chronieken, die bewaard bleven. Twee komen er in aanmerking voor onze studie, nml. het Liber fundationis, opgesteld door frater marcelius Voet tot in 1484, aangevuld door Judock Smets en ten slotte tot in 1531 voortgezet door Jan Tourneur. Petrus de Wal schreef een compilatie met alle mogelijke gegevens over zijn klooster in vier delen.

Het stichtingsverhaal door de stadssecretaris Adriaan Dullaert, Exordium monasterii B. Mariae de Gratia in Scheut (2) komt voor onze studie minder in aanmerking.

---

1) A. SANDERUS, Chorographia sacra Brabantiae, II, 349: "Antonio Sandero Canonico Iprensi, fr. F. de Wal, Carth. Bruxellensis, sal...".

2) Adriaan Dullaert (1411-1471) : Biogr.net., VI, 271-72. Het autograaf berust te Wenen, cod. 7398 en is kort beschreven AB, XIV, 1895, 262. De Augustijn-erkenning Gielemens nam hiervan copie in

8.

LIBER FUNDATIONIS.- In 1480 begon Prior Marcellus Voet (1) de aanleg van een chroniek die naar zijn opvatting drievoudig zou zijn. Vooreerst een relaas van de merkwaardige gebeurtenissen; vervolgens een copie der erfenissen en renten en ten slotte het afschrift van de verworven privilegiën.

Dusdanig zou de huidige monnikengeneratie de herinnering bewaren aan dezen die voorafgingen en tevens zouden ze het erf kennen dat ze moeten behouden (2).

Prior Voet vermeldt zijn naam niet uitdrukkelijk als ware hij de auteur. Maar het feit dat hij zijn opvolgers, de presidentes, in de toekomst aanzet om het feitenrelaas ~~vervolgen~~ te vervolgen spreekt voldoende. Dit wordt nog versterkt door het zeer merkwaardig ooggetuigenverslag over den dood van Hendrik van Loen en Arnold Kerman (1481), die beiden rond denzelfden tijd te Herne overleden in het bijzijn van den prior van Scheut (3).

Het verhaal vond inderdaad zijn voortzetter: de biographische notas der fraters die hun prior lang overleefden werden nauwkeurig aangevuld. De laatste bewerker en copist Jan

---

zijn Novale sanctorum (Wenen cod. 9384, f. 313-321^v). Cfr. de Vadde-re, K.B.Br. hs. 11616, f. 244 en De codicibus Hag. J. Gielemans..., 70. Een afschrift uit het Novale Sanctorum (XVIIde e.) op het Stadsarchief te Brussel, nr 1353. Dit werd uitgegeven ASHEB, IV, 87-122. Verder Bibl. Arsenal Parijs nr 1067 (B5 H.C.) uit Korsendonk en Den Haag, K.B., hs 884, f. 23-58 (XVIIIde e. fonds Gerard)

1) Liber fund., f. 40 ; DE WAL, I, f. 72 en 104-5. GOETHALS, Lectu-res..., I, blz. 27-30.

2) Liber fundationis, f. 3 : inleiding van ~~Marcellus~~ Voet.

3) Ibid., f. 47-50 en 55^v-56^v.

Tourneur (1) schreef het geheel over om het merkwaardige document dat in slechten staat was, te redden (2). Hieraan werkte hij van 2 Juli tot 7 Oogst 1558. Ondertussen dwongen moeilijkheden hem een toevlucht te zoeken in de Lierse Kartuis, waar hij de indices in 1562 opmaakte. Een beschrijving van het ms vindt men bij Van den Gheyn (3).

Wie de eerste voortzetter was, weten we door een toevallige aantekening van de hand van Tourneur. Waar hij de dood van Jan van Hecke aanstipt, zegt hij niet in détail te trden, immers diens beneficia, vita et obitus scribuntur antea per quondam vicarium Judæcum Fabri et ibidem ad longum ponuntur (4).

Gelijkaardige uitgebreide beschrijvingen vinden we meermaals voor monniken die in het eerste kwart van de XVIde eeuw te Schaut leefden. Over het algemeen zijn deze delen van de chroniek gekenmerkt door een scherpe critische kijk op mensen en zaken. Nu weten we dat bij frater J. Smets in 1525 de bitterheid de overhand zal halen. Meegesleept door een Spaans kluisenaar, zal hij zijn klooster ontvluchten om als eremijt in Italië te leven. Daar verzoende hij zich toch met de Orde en stierf in 1533 te Trisulti (5).

---

1) Liber fund., f.1 Inleiding van J. Tourneur

2) Ibid. : "...Verum quia ille liber obliterationi ob antiquitatem proximus videbatur, mentem meam firmabam in renovationem."

3) VAN DEN GHEYN, , blz. , nr 3860.

4) Lib. fund., f. 73^v.

5) Uit de necrologische aantekeningen op het archief van de Grande Chartreuse, bijeengebracht door D. Palemon Bastin, en mij vriendelijk meegedeeld door den Heer H. J. J. Scholtens. Arch. Gr. Ch. A-v, nr 47a.

De rol van deze drie chroniekschrijvers in de geschiedenis van Schaut is zeer belangrijk. In het volgende hoofdstuk zullen we nader kennis nemen van hun geesteshouding. Wat ons hier vooral aangaat is te weten wat ze aanbrengen voor de scriptorium en boekerijgeschiedenis.

Marcelius Voet staat aangeschreven als een geleerd man, vir litteratus. Deze benaming is niet louter gemeenplaats. Hij volgt van dichtbij den schrijfarbeid en aanleg der bibliotheek waarin hij een groot aandeel had. De opgave van copijsten en titels van werken zijn een echo van deze belangstelling.

Maar deze vermeldingen krijgen een meer technisch karakter, waar frater J. Smets zijn oordeel uitspreekt over den schrijfarbeid. De zeer belangrijke aantekening over frater Jan Biest, wiens leerling hij was en deze over Jan van Hecke bewijzen dat hier iemand aan het woord is die vakkundig oordeelt. Hij staat ten andere zelf bekend als uitstekend copijst en illuminator. Bij zijn vlucht neemt hij zijn schrijfwerk mee. (1).

De besliste uitspraak van Pater B. Krultwagen, die wil beweren dat er bij de kartuizers geen vakterminologie bestond om de Schriftsoorten aan te duiden zoals bij de broeders van het gemene leven en de Windesheimers, lijkt hier wel tegengesproken (2).

---

1) Liber fund., f. 38, 39, en 74.

2) B. KRULTWAGEN, Laatmiddeleeuwse paleographica..., 48-73. Een additamentum, blz. 73, vernoemt in dit verband het Opus pacis, waarin geen letterterminologie voorkomt. wat te begrijpen valt: het is slechts een handleiding voor eenvormige spelling. Zie blz

Deze bijzondere eigenschap van de eerste twee chroniekschrijvers is des te meer opvallend omdat de laatste continuator, Jan Tourneur, in de laatste helft van de XVIde eeuw niet meer vertrouwd schijnt met het schriftwezen, evenmin als Petrus de Wal in de XVIIde. Deze laat stelselmatig alle gegevens hieromtrent weg, waar hij put uit het Liber fundationis.

Jan Tourneur was in de eerste plaats een man met historisch interesse, zoals men kan opmaken uit de aantekening bij de Wal, die over hem vermeldt dat hij de werken van Pieter Doorland et alios historicos libros overschreef (1).

Een Nederlandse vertaling van het Liber fundationis, eveneens van de hand van Tourneur, te Lier geschreven bevindt zich in de K.B. te Den Haag, hs nr 894 (2).

COLLECTANEUM RERUM GESTARUM ET EVENTUUM CARTUSIE BRUXELAE
LENSIS.

In de XVIIde eeuw zal frater Pieter de Wal, Kartuiser van het Brusselse klooster een verzameling opstellen : bijdragen tot de geschiedenis van zijn klooster, ordeprovincie en de orde in het algemeen. Het werk in vier delen werd geschreven van 1625 tot 1640.

Petrus de Wal (3) was van Luxemburgse afkomst. Zijn vader

1) DE WAL, I, f. 103.

2) Geschiedenis van het convent van Onse Vrouwe van Gratiën der ordenen vanden Chartroesen, gemeynlick genoemt Schuete buyten Brusselle. Vgl. J.-B. de Vaddere, hs. 11616, f. 244 : " Joannes Tourneur sacrista, procurator et vicarius monasterii fusius quam praecedentes... scripsit (historiam monasterii) semel latine et semel idiomate patrio."

3) In zijn Collectaneum geeft hij zelf biographische gegevens op II, f. 172^v; III, f. 59, 123^v.

Mattheus stond in dienst van den Spaansen koning als kapitein van de versterking te Gent. Daar werd Petrus in 1587 geboren. Hij trad in de orde der Kartuziers te Brussel in 1606 en werd priester gewijd 1611. Op Pinksteren 1648 overleed hij in het Brusselse klooster.

Een biographie van dezen monnik zou een eigensardig licht werpen op onze Brusselse monnikengemeenschap. In oetrekking met Rosweyde (1), Sanderus (2), E. de Putte ea., alsmede zijn critische zin waarmede hij zijn bronnen behandelt, wijzen op een zeer open geest. Als confrater heeft hij Gerardus Eligius, een even accuraat geschiedschrijver met vaardige pen (3).

De algemene stroming terzij gelaten in de wereld der geschiedschrijving van deze periode, mogen wij aannemen dat de be- toonde belangstelling bij de Kartuziers geprikkeld was door een decreet van het generaal kapittel in 1615. Men vroeg van iedere priorij een chronologische verhandeling, waarin het archief moest verwerkt zijn. Te Brussel zette zich Gerardus Eligius aan het werk (4). Daar de uitgave te lang uitbleef, vatte Petrus de Wal de opzet opnieuw aan en breidde het bronnenmateriaal aanzienlijk uit door gebruik te maken van de onuitgegeven teksten van Dorland en Sutor (5). Vanaf 1615 steunt hij veel op het mon-

---

1) K.B.Br. hs 3612 (8504-81) fonds der Bollandisten : de variis monasteriis, f. 158-59.

2) Chorographia Brabantiae, II, blz. 349.

3) K.B.Br. hs 3856, Miscellanea De Wal, f. 178-198

4) H.J.J. Scholtens, De Kartuziers buiten 's-Hertogenbosch -BB, XVI, 1938-39, blz. 3-121.

5) DE WAL, I, f. 2^v

delings relaas van frater Jan de Broyere, die de verwoesting en restauratie van het klooster had meegemaakt. Voor het algemeen geschiedkundig kader schrijft hij meerdere passages af van De Meier, Butkens en Sanderus. De ordegeschiedenis is opgemaakt met eigen bronnen : zo excerpteerde hij voornamelijk de chartae capitulorum, verschillende plaatselijke chronieken, zoals die van Herne en Utrecht, obituaria en libri donationum.

Het geheel rangschikte hij chronologisch; een lijn valt er anders niet in te zoeken : de gegevens staan los van elkaar, kortom een Collectaneum.

Na de lezing van het Libër foundationis biedt het in betrekking tot de eerste periode van de geschiedenis van Scheut niets oorspronkelijks. Sommige aanduidingen over de bibliotheek na de restauratie binnen Brussel, laten ons weten dat boeken van de middeleeuwse verzameling nog bewaard werden.

Dat zal ook het belang zijn van J-B. de Vaddere, kanunnik van Anderlecht, die de geschiedenis van het klooster opmaakte. Het werk lag persklaar, maar zag nooit het licht. Deze historicus verwerkte in hoofdzaak de gegevens van de Wal, maar treedt soms als ooggetuige op als hij zegt een of ander codex opgemerkt te hebben in het klooster. Andere nieuwe gegevens verstrekt het werk niet (11).

---

1) K.B.Br., hs 11616, J-B. DE VADDERE, Historia Cartusiae Bruxel-
lensis. Een copij-waarschijnlijk voor den drukker bestemd - be-
vindt zich te Wenen in de staatsbibliotheek. Oud nr 7994. Cfr. AB.
XIV, 262.

§ 3. De codices.

Men bron van anderen aard blijft nog over : de handschriften zelf. Zij alleen geven ons een levende aanraking met het middeleeuwse scriptorium.

Niet alleen de gegevens van de inscriptions waren belangrijk, ook bieden zij werkmateriaal om de schrijftechniek te bestuderen. Jammer genoeg is hun aantal zeer beperkt.

Een korte beschrijving voor de Brusselse hsn vindt men bij Van den Gheyn, die nochtans op sommige plaatsen niet zeer accuraat is. Het betreft de hsn

49 (inv. 201-203)

55

572

3847 (inv. 10558)

Nog andere codices staan op naam van Scheut. Volgens de XVIIde eeuwse inscriptio werden zij in die eeuw aangekocht van St.-Maartensbos (Gersardsbergen). Zo komen ze niet in aanmerking voor de studie van ons scriptorium. Het zijn de nrs te Brussel 3133 (298-306) en 3194 (2581-89).

Hsn, die we niet konden nagaan bevinden zich te Wenen en één te Amiens (1).

Of het mooie libellus, een akte van over^eeenkomst tussen het kapittel van st. Goedele en de k^tanis van 1467, in ons scriptorium vervaerdigd werd valt nog te onderzoeken, immers een gelijkaardig geschrift, een overeenkomst met het kapittel van Anderlecht, in denzelfden vorm neergeschreven is een produkt van den priester-copiïst Antonius Block, zoals de rekendⁱngen uitwijzen (2). De band nochtans is een produkt van de monniken (3).

---

1) Met grote bereidwilligheid werd ik hiervan in kennis gebracht door den weled.Heer H.J.J.Scholtens.Cfr.Catalogues général des manuscrits des bibliothèques publiques de France, dl Amiens, nr 93 (5162).

2) A.PINCHART, Archivers..., II,

3) De zeereerw.Heer Kan.Dr.Pl.Lefèvre was zo bereidwillig mijn aandacht op dit stuk uit het archief van het kapittel van St. Goedele te trekken (oork. 2515).Dr.Luc Indestege verzekerde mij de herkomst van beide banden van deze oorkonden.

HOOFDSTUK II . DE KARTUIZE TE SCHEUT EN HAAR RESTAU - RATIE BINNEN BRUSSEL.

Dit hoofdstuk is niet bedoeld als een overzicht van de geschiedenis van de kartuis bij Brussel. Enkel wilden we een licht werpen op de ~~at~~mosfeer die er tijdens haar bestaan heers- te: de intellectuele standing van het klooster. Daarom werden enkele figuren naar voor gebracht, die tekens zijn voor dit milieu. Daarnaast kan men tal van andere aspecten van het kar- tuizerleven nagaan. In verband met onze studie meenden we ons hierbij te mogen beperken.

§ 1. Het klooster te Scheut.

Stichting - De eerste monniken onder prior Hendrik van Loen -
Recruterij - Een jongensconvict - Prior Meerhoud en het mona-
chaal humanisme - Verval en verwoesting door de Geuzen.

Het bedevaartsoord te Scheutveld bij Brussel, waar
sinds 1449 ^L O. Vrouwe van Gratie vereerd wordt, was al vroeg een
verzamelpunt niet alleen voor de vrome Brusselse stedelingen,
ook voor pelgrims uit verre gebieden.

De talrijke offergaven werden beheerd door twee bur-
gers in naam van den hertog : Jan Cambier en Egidius van Dil-
beek (1). Als wachter deed dienst de eenvoudige man die het
beeldje daar geplaatst had : Peter van Asse.

---

1) ADRIAAN DULLAERT, Origo..., blz. 81.

Om het genadecord op te luisteren bouwde men er een kapel die spijs het aandringen der beheerders bij de bisschop van Kamerijk, Jan van Boergondië, niet geconsacreerd werd. Het volk nu wendde zijn invloed aan bij het stadsbestuur om te Scheut een klooster op te richten van Minderbroeders-observanten, Wilhelieten of monialen van de Hl. Brigitta (1). Op deze geruchten waren reeds Kruisheren en Cisterciënsers hun kansen komen bespreken maar afgewezen (2). Evenmin had de Brusselse Magistraat er zin in een mendicantenklooster te stichten : de stad werd reeds te veel door bedelmonniken afgelopen en men wenste nog minder een observantenconvent op te richten naast het bestaande klooster de communi vita. De rellietjes die daaruit voortvloeiden vermeed men liever (3).

De Amman van Brussel, Jan van Kesterigate alias van Edingen, had een voo liefde voor de Kartuziers. Dit verwondert ons niet. Zijn voorzaten stichtten het kloster te Herne, waar hij zelf meermaals verblijf hield en prior Hendrik van Loan kende (4).

---

1) A. DULLAERT, Origo..., blz. 108.

2) Liber fund., f. 15 : "Similem etiam instantiam dicitur fecisse apud senatum eundem quidam Ordinis Cisterciensis professus domus Molinis, civis bruxellensis dominus Joannes Smetténbier confisus in amicis suis quos habuit bruxellis ut sibi eadem capell cum suis pertinentiis donaretur ad construendum ibidem domum ordinis sui de observantis. Sed ut precedens nil impetravit et amplius pro eadem laborare destitit."

3) A. DULLAERT, o.c., blz. 108-9.

4) Liber fund., f. 15 : " Et quia dictus Ammanus Bruxellensis dominus Joannes de Angia alias de Kesterigate magnum amorem et favorem gessit ad ordinem Cartusiensem tum ex eo quod predecessores ~~suorum~~ sue aut de parentela sua fundatores fuerunt domus Cartusiensis in Bernis iuxta Angiam, tum quia in eadem domo que a dominio suo non multum distabat sepius conversus fuerat et illorum religiosorum conversationem noverat, que sibi valde placebat. Ideo priorem dicte domus de Capella in Bernis ad se vocavit..."

De secretaris van de stad, Adriaan Dullaert, die prior Hendrik te Leuven had gekend als stichter en regent van Het Varken, deelde ten volle deze voorkeur (1). Men nam mede in overweging dat zulke priorij de stad niet tot last strekte.

Het verloop der onderhandelingen moest hier niet beschreven worden. Merken we terloops op dat de stad den bouw van het klooster met bedevaartsgiften wilde bekostigen. De dotatie van 7 cellen door het bestuur werd vastgelegd in het elfde punt van de overeenkomst tusschen de orde en de magistrat (2). Hiervoor worden de goederen gebruikt van de Zakkbroeders, die helemaal niet meer aan hun bestemming beantwoordden (3). Moest dit niet voldoende zijn, dan stelde men voor ook de goederen te gebruiken van het klooster der Witte Vrouwen eo quod minus honeste regulariterque se gerebant. Hier gaan de vertegenwoordigers van de Orde, de prioren van Gent, Antwerpen en Herne, niet op in omdat deze kanunnikessen tot de orde van St. Victor behoorden, waarmee de kartuizers goede betrekkingen willen houden (4).

1) A. DULLAERT, o.c., blz. 103. Over Hendrik van Loen DE KAM, Notice sur le vénérable Henri de Loen... - Annuaire de l'univers. Louv. 1863, blz. 343-49. Liber Fund., f. 47^v-50; f. 55-56^v.

2) Liber fund., f. 22^v: "Undecimum punctum: Oppidum predictum providebit... pro dotatione VII cellarum..."

3) Ibid., f. 18: "...ad hoc deputaverunt bona hereditaria fratrum saccitorum transferenda..." Cfr. f. 19-20.

4) Ibid., f. 18: "...et si ea non sufficerent intendebant addere bona aliorum dominarum de Jherico eo quod minus honeste regulariterque se gerebant. Sed quia dicte domine approbate religionis sancti Victoris erant, non consenserunt dicti priores quod propter ordinem nostrum privarentur suis hereditatibus aut redditibus." Cfr. PL. LEVÉPPE, L'organisation ecclésiastique de la ville de Bruxelles au moyen âge, blz. 106.

Hetzelfde jaar, 1456, werden de monialen van St. Victor vervangen door kanunnikessen geaffilieerd met het kapittel van Windesheim

Prior Hendrik van Loan, die later op aandringen van de stad Brussel als rector van de nieuwe stichting zal fungeren (1), neemt een eerste plaats in in het leven van de Kartuis.

Mede op hem rust .....

---

1) Liber fund., f. 27^v-28 : " Item circa idem tempus tractatum fuit inter deputatos oppidi et prioris Antverpie et Gandavi, ignorant priore Capelle quod idem prior Capelle fieret rector huius nove plantationis...propter quod ad instantiam oppidi dicti priores...miserunt certum nuncium ad priorem Certusis...

~~De keuze voor Henrick van den Driessche als Heer~~ rust dus de keuze der monniken-stichters (1), die dan door de genoemde afgevaardigden opgercepen werden uit de verschillende kloosters door een omzendbrief van 29 Augustus 1456 (2).

Te Herne werden Arnold Karman en Gaspard vander Stockt aangeduid. De keuze van de eerste is wel enigzins betekenisvol. Prior Hendrik had hiermee zijn meestgeliefden monnik afgestaan. Reeds vroeger hadden zij elkaar leren kennen in de Leuvense pedagogie Porcus : daar was hij zijn vertrouwden leerling, die z zijn geheimen deelde. Toen de Leuvense magister monnik geworden was en prior aanvaardde hij hem in zijn convent en nu weer konden zij niet gescheiden worden (3).

Ook Gaspard vander Stockt, zoon van den secretaris van Leuven, was uit dezelfde pedagogie gekomen en tot magister artium gepromoveerd (4).

Hetzelfde voor Nicolaas van Harlem uit de Antwerpse Kartuis (5).

Over Corneel Bloek van Tolen, profes te Zeelhem, Pieter van Kassel uit St. Maartensbos en Jan de Blisia, monnik te Luik ontbreken zulkdanige gegevens.

1) Liber fund., f. 27^v : Littera commissionis de personis vocandis et remittendis dum opus esset. Anno mccccclvi, 28 Aprilis sedente nostro capitulo generali.

2) Ibid., f. 20^{r-v} : Copia litere per quam fratres fuerunt vocati ad istam domum et que conditione.

3) Ibid. f. 47 : "Quem (Henricum) dilexit (Arnoldus) tenerime et merito, quis fere 1 annis singulare conversationem habuerunt ad invicem tam in seculo quam etiam in ordine. Ipse enim pater Henricus fuit register et pedagogista prioris Arnoldi Lovanii in pedagogia Porci. Et ipsum pre omnibus secleribus in singularem et quodammodo familiarem gratiam adoptavit et pro faulo seu scio secum etiam ad loca secreta duxit. Postmodum pater Henricus monachus factus in domo Capelle eudem Patrem Arnoldum Carreman tunc scolas regentem in Gereldimontem induxit ad ordinem. Et quum per eum incepta est iste domus fuit cum ipso secum ip-

Hee ongaerne oock, Arnold Karsen werd prior gekozen te Herne in vervanging van Hendrik van Loen, die definitief tot rector van de nieuwe tichting benoemd werd. Jan Beelen, die te zamen met Karsen te Leuven promoveerde, zal hem te Scheut als vicaris vervangen (1).

Het was dus een uitnemende schaar monniken, die aan het begin staet van de dartuis. Zij zullen hun convent niet afsluiten van de geestesstromingen van hun tijd.

Of de eerste nieuwe professen oock uit dergelijc milieu komen staet niet vast. Met zijn priesters, die soels Jan de Bruyn, kapelaen was van den heer van Hobays, Thomas Meect, kapel aan van St. Goedele, Jan van Maroetene en Jan diest priesters uit Geraerd bergen (2). Het hoge peil blijft nochtans bewaerd. Jan van Becke magister artium van de Parijsse universiteit, zal het nabijt aannemen, meer vooral Marcelius Veet uit Steenberghe, magister

4) A. BEELTSENS, Chronica domus Capellae... (uitg. Lamalle), blz. 61
" ...qui erat magister artium ante ingressum Ordinis (1444) promotus Lovanii in pedagogio porcensi."
5) E. REUSENS, Promotions de la faculté des arts de l'université de Louvain - ASHBB, I, blz. 408 : 30 April 1439.

1) A. BEELTSENS, Chronica..., blz. 76 : "Ante ingressum Ordinis fuit magister artium in Forco, bene versatus, promotus cum Domino Arnolde, postea hic priore, sub quo obiit."

2) ~~XXXXXXXXXXXXXX~~; DE WAL, I, f. 15^v en vlg : nomine professorum.

WILS, Manuscrits de l'université de Louvain, II, p. 47 : 1457 : "Joh. Bant, Cam. dyoc. in th., 26 Nov."

artium van Leuven zal zich doen opmerken. Hij treedt oinnen in 1463. In 1470 wordt hij vicarius en vijf jaar later tweede prior van het convent. Voor zijn intrede was hij werkzaam in een school in Vlaanderen. Hij was een man van wetenschap (1). Enkele gegevens over zijn betrekkingen zijn bewaard : Arnold Krieck, zijn oudexaminator en rector te Leuven in 1486 wordt in het klooster begraven en maakt zijn testament voor de monniken (2). Nicolaas Blich, kononnik van St. Pieter te Leuven, maakt ook zijn testament in dankbare herinnering aan Register Voet, die hem destijds 11 jaar geholpen had in het onderwijs (3).

Door deze kloosterlingen met ruimten blik werd een bedrijvig scriptorium opgericht, dat werk levert zowel voor binnen als buiten het klooster.

Is het door dit milieu aangetrokken dat twee fraters van het Gemene Leven uit het Brusselse huis Nazareth overkwamen ? Jan van Keulen en Arnold van Nalk waren begaafde monniken, die door hun schrijfarbeid en illuminatie de naam van het klooster zullen hoog houden. Maar in de ogen van een critischen kroniekschrijver vonden zij geen genade. Jan was zeer geleterd sed

1) Liber fund., f. 62 : "...qui fuit homo multum scientificus et expertus in grammatice, in logica in naturalibus et in theologibus."

2) Ibid., f. 69^{r-v} : " Item XIIIa februarii obiit magister Leonardus Kriecke, baccalaureus formatus in theologia, sacerdos Bruxelensis, temptator meus Lovanii in baccalaureatu et magistratu in artibus, hic sepultus est. qui in testamento suo fecit donum hanc succedere in bonis suis, sed nihil habuimus." (1483)

3) Ibid., f. 65. Naadg de boeken die hij schenkt amore Dei ac eciam contemplacione magistri Marcellii Fedis vermeldt het testament nog renten "intuitu fratris Marcellii qui sibi in seculo servavit in scolis regendis in Flandria fere xxi annis."

multum mirabilis et infestus et molestus monachis et coquinae et prioris (1). Wij zouden kunnen toevoegen wegens zijn talrijke overplaatsingen, numquam stabilis. Arnold zal na een langdurig verblijf te Scheut naar de nieuwe stichting te Leuven overgaan, nochtans zonder hierin zijn overste te erkennen. Toen hij wilde terugkeren, werd hem dit niet toegestaan : nec mirum quia exitum sine consilio prioris procuravit (2).⁴

Over dierlfde monnik zegt de chroniek dat hij tot 1500 in zijn klooster bleef interdum habens discipulos quos instruxit (3). Dit vestigt onze aandacht op iets ongewoons in de kartuizerwereld : aan het klooster te Scheut zou een school verbonden zijn.

Welke tot 1822 de juiste modaliteiten zijn, is niet helemaal uit te maken. Vast staat dat in 1495 een vraag gericht werd aan het generaal hospittel om jongens op te leiden, dit om de recrutering te verzekeren. De beslissing werd aan den prior van Gent overgelaten (4). Hierover rept de chroniek geen woord. Terloops zullen we vernemen dat het jongensconvict, althans van 1470 af, ondergebracht was in het huis van Peter Smets, kapelaan te Anderlecht, die het toen aan de kartuis Ned overgemaakt (5), en waar zijn nicht Joanna jaren lang zorg zou dragen voor

1) Liber fundationis, f. 42^v

2) Ibid., f. 43.

3) Ibid., f. 43.

4) R. A. Br., kerk. arch., nr 11594.

5) Liber fund., f. 45^v : "... dominus Petrus Fabri capellanus Anderlectensis donavit huic domui domum suam et ortum concessio sibi et Joannae nepti suae usufructu predictorum cum onere manutentione."

de jongens tot zij in 1504 overleed (1). Margareta Tsmolders maakte haar ook verdienstelijk in het Anderlechtse huis en zou in 1522 de overplaatsing meemaken naar het klooster zelf, waar naast de kapel een gebouw gelegen was dat men later de Scole zou heten (2).

Over deze laatste inrichting zijn we ingelicht door P. de Wal, die ons afschrift geeft van een overeenkomst tussen de kartuis en het kapittel van Anderlecht (3). Negen onbesiddelde jongens mochten er kosteloos onderhouden worden en onderricht in cantu, doctrinis et moribus. Daarenboven zouden ze de Hl. Mis en getijden helpen zingen zoals uitgestipeld was. Dit werd voor 12 jaar toegestaan (4). Zoals de Wal uit de rekeningenboeken opmaakt werd deze tijd verlengd. Het blijkt namelijk dat, hoewel het convict bij het klooster was ondergebracht het onderwijs door een seculier priester werd gegeven, die daarvoor betaald werd (5).

Slechts van één monnik weten we dat hij uit de Anderlechtse school voortkomt, nml. Judock Smets van Aalst, de voortzetter van Voet 's chroniek. Op kosten van de kartuis studeerde hij te Leuven en trad in het klooster in 1488 (6). Hier was hij in de

1) DE WAL, I, f. 127 : " ... fuit sepulta in coemeterio nostro Johanne quondam neptis domini Petri Fabri, quae enutrivit multos juvenes in domo Anderlecensi per predictum vinculum suum nobis relicta."

2) ID., II, f. 22^v : " Item in domo contigua Capellae B. Mariae V. discessit e vita Margareta Tsmolders 38 annorum, quae 40 annis servivit conventui tam in Anderlaci quam in Scheut precipue ministrando pueris."

3) ID., II, f. 11^{r-v} : Copia literae ~~xxxx~~... Datum XIIIa die mensis octobris anno MDXXII.

4) Ibid., f. 11^v

5) ID., II, f. 11^v : " Notandum pueros hos non per personas ordinis fuisse instructos sed per secularem sacerdotem, qui a nostro alebatur et stipendium merebatur."

leer bij Jan Bleet, wiens schrijfwerk hij later voortzette.

Rond deze tijd ontwikkelt zich een nieuwe generatie monniken, die in grote mate afhankelijk is van de toenmalige geestesstromingen.

Uit het reguliere kanunnikenstift St. Jacob van den Coudenberg kwam Gabriel Offuis over naar de kerkuis. Dit was geregeld door Hendrik van Bergen, bisschop van Kamerijk, die het klooster op alle mogelijke wijzen steun verleende en er zijn laatste jaren wenste door te brengen (1). Zijn inliding had plaats in bijzijn van Franciscus Husleyden, bisschop van Besençon en genoemde Hendrik.

Jan Meerhoud, die de vierde prior zal zijn, komt uit het klooster der Hieronimieten en zal bewijs leveren dat ook hij de moderne stromingen weest te waarderen. De eerste novice die hij in 1522 aanvaardt, zal het klooster de uitgave van St. Hieronimus' werken bezorgen (2). Het gaat hier om de uitgave van 1516 door Erasmus verzorgd.

Ten andere deze laatste is geen onbekende voor de kloosterlingen. Van hem is een brief bewaard aan Offuis (14 October 1521). Tot slot schrijft hij

"Revisem vos ubi primus licebit. Interea salutabis optimum Patriarcham vestrum, oconomum et eum qui nos obiter meo, ut appareat, affectu salutabit (3)."

3) Liber fund., f. 74 : " Item anno 1487, 10 novembris fuit hic receptus et investitus frater Judocus rabbi de Alusto... qui fuit nutritus cum juvenibus nostris in Anderleci et postea expensis nostris fuit missus ad studium in Lovanio..."

1) Liber fund., f. 47^v : " Anno 1501 Reverendus Dominus Henricus de Bergis episcopus Cameracensis voluit perficere carceres per patrem Marcellum priorem huius domus inchoates et desuper voluit ut fieret in prima camera supra carceres liorsia et est domus multum honesta... in qua speraverat residere..."

In het klooster bevonden zich dus meerdere bewonderaars van Erasmus. Enkele jaren later nochtans zal het Generaal Lepittel herhaaldelijk de lezing van zijn werk en van Luther verbieden (1). Frater Lieven vander Mauden (Levinus Ammonius) uit St.-Maartensbos zal alsdan zijn zwerfend leven beginnen omwille van zijn humanistische bestrevingen. Nochtans vindt hij steeds beschermers. Vooral toen hij naar de kartuis te Arnhem moest verhuizen, was hem de vriendschap van de vroegere visitator Peter Zas, prior te Utrecht ~~van~~ bijzonder lief (2).

Ook Jen Meerhoud, prior te Scheut, was hem zeer genegen. Toen hij Zas opvolgde als visitator, ontfermde hij zich over Vander Maude en nam hem op in het convent bij Brussel (3). Uit dankbaarheid zal deze een handschrift van de preken van Bibau te Scheut achterlaten (4).

2) REXWAE Liber fund., f. : "...fuit hic admissus ad investigationem instantia ac rogatu Dni Henrici de Bergis... qui ore proprio relationem egratiam fecit in capitulo, dominus Gabriel Offhuis, religiosus domus Sti Jacobi Erigidi montis in bruxellis ordinis regularium, in cuius investitione fuerunt Reverendissimi domini episcopi D. Franciscus de Busleyden Archiepiscopus bisuntunensis et dominus Henricus de Bergis, episcopus Camera-censis..."

3) DE WAL, II, f. 14 : "recepit Prior D. Joannem Luane Bruxellensem qui et anno revoluto professus est. Ex testamento eius habuimus... 12 Reneses ad emendum opera B. Hieronymi."

4) ALLEN, Opus epistolarum Des. Kresmi heterodami, III, plz. 504-55
Deze nota dank ik den weled. Heer H. J. J. Scholtens.

1) Ca. in 1537, 1538 en 1542.

2) DE WAL, II, f. 83-85 : 14 October 1540 : Epistola consolatoria L. Ammonii Cartusienensis domus Genevii professi ad dominum Sybertum Rutenborch domus novae lucis prope Trajectum eiusdem ordinis professum in obitu utriusque Patris tam spiritualis quam carnalis.

3) DE WAL, II, f. 58 : "D. Levinus Ammonius videtur et huius visitatoris D. Joannis Meerhout Prioris nostri gratiam meruisse ut ex domo Monachorum ubi hospitatum ante fuisse diximus ad domum suam evocaverit..."

In 1550 sterft Meerhoud. De jaren van zijn prioraat zijn spijs de humanistische sfeer niet licht om dragen geweest. Judock smets ontvluchtte het klooster en ook Jan Luene, zijn eerste novice zou nog tijdens zijn bestuur naar de Ketters overlopen.

Jan vander Heyden, een zeer geleerd monnik (1) zal eveneens afvallig worden, maar na de grootste losbandigheid een voorbeeld van boete zijn (2).

Het verval was ingetreden.

De officiales in het klooster werden vreemdelingen (3). De laatste eigen vicarius Jan Tourneur, zal dringend zijn overplaatsing naar Lier aanvragen (4). Hij vertegenwoordigt nog de hoogstaande generatie van de vorige decennia.

Frans Caveneer, eveneens de laatste die professie had te scheut en er prior was na Meerhoud, vroeg en kreeg zijn ontslag. Later zegde hij aan de Wal se fuisse laetum ac hilarem eo die quo excesit suam absolutionem (5).

Een monnik uit het klooster te Lier, Christiaan Noutz, toen prior te Miericzee zou hem opvolgen in 1555. Reeds de eerste jaren troffen hem zware zorgen.

4) Zie aanhangsel II, blz. .Cfr. A. SCHASCH, La "vita Sibautii" de Leevinus Antonius - HRG., XXXVII, 1842, blz. 155.

1) DE WAL, II, f. 45^V : 1518 : " Apud nostros amplexus est D. Joannes de Africa, natione Lovaniensis, optime versatus in humanioribus litteris graecis et latinis..."

2) ID., II, f. 30

3) ID., II, f. 23

4) Liber fundationis, f. 1^V : Inleiding van J. Tourneur.

5) DE WAL, II, f. 105^V.

De beeldenstormers hadden reeds meerdere kerktuizen verwoest : Valenciennes en Doornik, waar een prachtige bibliotheek te loor ging (1). Gent werd een eerste maal gephunderd.

In 1070 wordt een laatste monnik ingekleed te Schout : Jan de Broeyere. De Wal houdt veel inlichtingen van hem over deze periode (2). Hij had veel zin voor het verleden van zijn orde en zelfs is van hem een stichtingsverhaal bewaard van het klooster van Coventry (3).

Drie jaar later verlaat het convent Schout wegens dreigend gevaar. Prior Noutz en Jan de Broeyere vluchten over Herne naar Valenciennes, waar de overste Jean de l'Escluse het verwoeste klooster van Marly sinds enkele jaren binnen de stad had heropgericht (4). Andere monniken vinden een onderkomen te Brussel en ten slotte te Luik.

Jean l'Escluse was een oud studiegenoot van Christiaan Noutz en de vriendschap dateerde van den Leuvenen tijd. Later zal hij op zijn beurt een jaar te Brussel vertoeven. Hij was het die dan een prior Noutz den raaf gaf Schout binnen de stad te restaureren (5).

1) DE WAL, II, f. 107 : 1566 : " Demum ipso Nativitatis Dominicæ die flammis suppositis, cum varia suppellectile et insigni bibliotheca raptum latibulis abdite in favillas et cineres penitus redigerunt."

2) ID., II, f. 137^v.

3) L. HENDRIKS, The London Charterhouse, plz. 47.

4) Dit naar een relaas van prior Noutz in diens rekeningboek. Overgenomen bij DE WAL, II, f. 144 vlg.

5) K.B.Br., hs 3856 (4051-10), f. 261 : Vita V.P. Joannis Scelusani Cartusie Valencenis instauratoris : " Moribus, litteris eruditus missus Levenium est ubi Christianus Mutium priorem postea Cartusie Bruxellensis nectus Collegam in condiscipulatu, iunctus est eidem arcissimo amicitie vinculo..."
Cfr. f. 262^v en DE WAL, II, f. 174.

§ 2. Restauratie binnen Brussel.

Spaanse tegemoetkoming voor de heroprichting - Historische arbeid - Auteurs en vertaalwerk - Enkele gegevens uit de XVIIIe eeuw.

In 1680 zocht prior Nouts met de broyere als procurator het verlaten klooster op. De hopeloze toestand der gebouwen, de verwarde administratie der goederen en de voortdurende onveiligheid buiten de stad maakten de heroprichting bijna onmogelijk (1). Op aenraden van L'inscluse wordt binnen Brussel het convent opnieuw samengebracht. Door toedoen van een Spaans kartuizer Petrus de Leon wordt de restauratie grootscheeps voortgezet. Gelden worden ingezameld bij de Spaanse troepen en bij het Landsbestuur (2).

Dit vroeg een grote vrijheid aan Petrus de Leon, die inmiddels Prior geworden was, en wel tot nedeel van het geestelijk leven xxx van het convent. Arnstige monniken als Hercules Winckel, later prior te Leuven, zouden zich hiertegen verzet hebben zodanig dat het prioraat op anderen werd overgedragen om Petrus meer mogelijkheid te geven de geldelijke noden te beredderen.

---

1) DE WAL, II, 161^V : "...13 igitur aprilis in vigilia Palmarum rediit Valencens D. Prior Christianus cum D. Joanne Broyere (que instituit procuratorem) et fr. Joanne Lamberti Donato Bruxellas, ubi invenerunt miserias, paupertatem ac desolationem magnam, nam nec sedem unam ad sedendam repererunt." De toestand was zee kritisch. Ook de Societeit van Jezus had na de Geuzen de hand willen leggen op de eigendommen der kartuizers, maar de Brusselse magistraat had aangevoerd dat de monniken nog in leven waren

2) ID., II, 163^V en deel III, dat we niet in de gelegenheid waren nader in te kijken.

In die tijd zouden zich enkele postulanten aanmelden, nml. Petrus de Wal en Gerard Eligius Madelet. Beiden zullen uitblinken door hun zin voor Ordegeschiedenis en kloostertraditie (1).

Inde daad, we merken op dat in de volgende jaren, de eerste helft van de XVIIIde eeuw rond de persoon van de Wal een kring van personen met historische belangstelling ontstaat. Hiertoe behoort op de eerste plaats zijn medebroeder Gerard Madelet, die nochtans steeds in het verdoken zal werken.

Een getuigenis van deze historische kring zijn wel de Miscellanea De Wal, waarin benevens eigen notities, ook geschiedkundige relazen van elders bewaard worden (2). Hiernaast laat zijn correspondentie ons een kijk nemen in dien kring en zijn interessesfeer: naast de confraters uit de eigen provincie, vindt men brieven van Th. Petreius (3), D. Ganneron (4) en buitenstaanders als Roswayde, de Putte of Wanders. Het nader bestuderen van deze briefwisseling kan heel wat licht brengen op de Kartuziergeschiedschrijving, maar valt naast het plan van deze studie.

Naast deze erudiete karaktertrek van de nieuwopgerichte kartuis, trekt een ander arbeidsterrein onze aandacht. We lezen in het leven van Gerardus Eligius dat hij frater de Fauconpré

---

1) De eerste treedt binnen in 1606, de andere een jaar later.
Cfr. DE WAL, I, blz. 19.

2) K.B.Br., hs 3836

3) Ibid., f. 33. en ~~xxxx~~ ev. neens te Brussel nr 3835, f. 189.
Brief vanuit Roermond, 4 november 1629. Naar vriendelijke aanduiding van den Weled. Heer H. J. J. Scholtens verbleef Petreius alsdan in deze kartuis.

4) Stadsbibl. te Besançon, nr 71. Brief van D. Ganneron aan de Wal over den auteur van de Navolging Christi.

behelpzaam was bij het opstellen van een tractaat over de Hl. Wils, dat deze wilde uitgeven (1). Misschien is het het werkje Verger spirituel, dat in 1618 te Gent het licht zag (2).

Op het vertaalwerk van Jan van Siltterswyck komen we later terug, maar typischer is de vertaling van Lansperg's Speculum christiane perfectionis door Dom Anthelmus vanden Leene (alias Vanden Sande). Het belang van deze veratling ligt hierin dat in de inleiding een kritische geest naar voren komt. De Brusselse monnik wijst het tractaat weer thuis in de Keulse kartuis en wel als werk van Lansperg. Om dit te bevestigen na de talloze anonieme uitgaven, moest hierover een onderzoek ingesteld worden (3). Frater Anthelmus is geen onbekende in onze kartuizerprovincie : getuige hiervan een brief van Dom Michaëlis uit st.-Maartensbos, die hem familiedocumenten overmaakte (4).

1) Hs. K.B.Br. 3834, f. 17^v.

2) Dit gegeven denk ik aan de welwillendheid van den heer H.J. J. Scholtens.

3) L. HEYBENS, De zeventiende eeuwse vertaling van Lansperg's "Spiegel der Volkomenheit" - OGB., XVIII, 1900, blz. 216-237.

De initialen, die Pater Heybens niet kon thuis brengen, P.A.V.S. en het bloedverwantschap met Joseph vanden Leene, vinden hun verklaring in den monnikenlijst in het Collectaneum van de Wal, I, f. 20 : "D. Anthelmus vanden Leenen (alias van Sande), Antverpiensis antea vocatus Joannes, magister artium, prof. 1628, 6a Augusti, obiit prior Gandavi 1638, 14 Septembris." - Hij was den natuurlijke zoon van Joseph vanden Leene, wapenheraut van Philips II en werd gelegitimeerd bij acte van 1620 (K.A.Br., Kerk. Arch., Chartarium van Scheut). Ook in het testament van Joseph is er sprake van Anthelmus, toen procurator te Brussel.

4) K.B.Br., hs 3835. Brief van Fr. Michaëlis aan De Wal.

Nochtans hoe meer men de XVIIIde eeuw nadert des te meer verliezen de kloosters hun eigen karakter door de voortdurende overplaatsing der monniken.

Een nieuw gegeven in deze eeuw is de verspreiding van de Engelse kartuizers van Nieuwpoort, Shene Anglorum. Eén van hun vooreenstaende monniken, Jacob Long houdt in 1754 verblijf te Brussel (1), waar ook de weinige Engelse novicen hun opleiding ontvingen (2). Long schreef de geschiedenis van zijn klooster, éénmaal in het Engels en eens in het Latijn (3). Daarnaast een leven van St. Bruno dat hij opdroeg aan Pater Antonius de Backer visitator en prior te Brussel (4).

Verder de geesteshouding te bepalen is onmogelijk zonder nauwgezet onderzoek. Wanneer de kartuizer in 1793 opgeheven wordt heeft men den indruk dat het kloosterleven één grote administratie was tot onderhoud van enkele religieuzen, of mogen we besluiten uit de zorg waarmee de laatste prior, Pater Luyckx, de catalogoog van zijn bibliotheek opmaakte, dat er werkelijk nog belangstelling was voor meer spirituele bezigheden ?

1) Zie K.B.Br., hs 4530 (555-556) waar de auteur Long de opdracht van zijn Vita Brunonis ondertekent Fr. Jacobus Long, Cartusiae Anglicanae Neopóti professor (nunc coadjutor ds Bruxellensis).

2) L.HENDRIKS, The London Charterhouse, blz. 327.

3) De Engelse tekst van de notitia Cartusianorum Anglorum, geschreven in 1758 bevindt zich in het English Convent der Konunnissen van St. Augustinus te Brugge? - De Latijnse tekst, K.B.Br. hs 4530, komt uit het fonds der Brusselse Kartuizers.

4) Zie ~~de~~ ^{hs} 4530, f.2.

HOOFDSTUK III.   SCRIPTORIUM EN AANLEG VAN EEN BOEKVERG
ZAMELING (XVde - XVIde eeuw).

De grondslag:boeken voor persoonlijk gebruik - Het scriptorium en zijn wetten - Beginnend scriptorium en de noodzakelijke boeken - Bloei van den schrijfsarbeid : Jan Biest, Jan van Hecke, Marcellus Voet, Jan van Keulen en Arnold van Kalk - Vreemde copisten - De liturgische bijbel en de Legenda sanctorum - Betrekkingen met andere scriptoria - Boekband - Bibliotheekruimte.

Het klooster te Scheut begon niet met de ruime mogelijkheden, die bv. de stichting van Dijon toegewezen waren door bemiddeling van Philips de Stoute (1). De zes monniken en één convers zouden uit hun onderscheiden kloosters samenkomen

" ...cum suis vestibus, libris ac aliis rebus ad statum illius vel illarum personarum congruè pertinentibus ad dictam novam plantationem (2)."

De boeken, die ze meebrachten zouden dus de basis vormen van de nieuwe verzameling. Dit is niets ongewoons. De kartuizermonnik heeft in zijn kluis boeken in gebruik. Deze blijven eigendom van het klooster, al kunnen zij door de kloosterlingen die elders geplaatst worden, meegenomen worden. Bij het afsterven nochtans worden ze teruggevorderd. Daarom moet men in elk

---

1) H. J. J. SCHOLTENS, Iets over de aanleg... - Euldeboek kruitwagen, blz. 372.

2) Liber fund., f. 28.

klooster de lijsten bewaren van de uitgeleende boeken, evenals in de conventen de vreemde boeken moeten geïnventarieerd zijn (1). Weinig kartuizen waren zo bezorgd om hun boekbezit als de Grande Chartreuse. Een carta van het generaal kapittel in 1437 maant den prior van het Schotse klooster Vallis Virtutis, waar Oswald, monnik van de Grande Chartreuse en auteur van het werkje Opus pacis, het jaar tevoren gestorven was.

"...quod omnes libros, libellos, scripturas quos et quas dominus Oswaldus... ad eandem domum Scotie secum detulit hinc ad proprium capitulum generale fideliter et integritate remittat sub periculo conscientie sue et si gravem ordinis disciplinam voluit effugi (2)."

Ook het Cartularium van de Brugse kartuis Gnadendal vermeldt litterae van sommige uitgeleende boeken (3).

Dit persoonlijk gebruik kon leiden tot het passimum vitium van eigenbezit. Zo wordt het soms geweigerd (4), en de ergste straf is wel dat alle boekenbezit aan den kloosterling wordt ontzegd, die zich dan maar moet toeleegen op het bewaren van zijn zonden cum Jeronimo non doctore sed plangente... (5).

In ons land zijn hiervan geen inventarissen bewaard. Om ons toch een klein idee te geven van wat zulk een privé-bibliotheek inhield, verzamelen we enkele verspreide gegevens. Daar een deel van het officie afzonderlijk geboden wordt, ontbreken

1) E.M. THOMPSON, English Cartusians..., blz. 313 : decreet van 1478. - K.B.Br., hs 3851, f. 11^{r-v} : decreet 1418 : "Iniungimus omnibus prioribus et aliis rectoribus domorum habentibus libros privilegia aut quavis alia extrinseca quatenus ea remittant... aut alias notificent..."

2) K.B.Br., hs 3851, f. 132 : 1437 :

3) R. Arch. Brugge.

4) hs 3851, f. 100^v : 1432 : "...et de usu librorum quem quidam monachus dictae domus petit denegatur..."

5) ibid., f. 141 : 1438 : "et eidem omnes libros penitus interdicimus"

de Horae de Domina cum horario diurno niet. Jan Biest, scriptor te Scheut (1461-1507) schreef ze af ad legendum in cella (1). Soms werden kostbare boeken, die men misschien van huis had meegebracht, op de cel bewaard. Bij frater Jan de Grootte broer van den kanselier van Brabant, werd er een gestolen met rijke gulden versiering (2). E. Thompson geeft ons enige inventarissen van den uitzet voor de monniken die verplaatst werden (3). Onder de boeken vindt men bijbel, brevier, homelieën, Ordestatuten, legenda sanctorum en enkele laatmiddeleeuwse tractaten. In het begin van de XVIde eeuw oock fabelboeken. Gewoonlijk is het aantal rond de 10 à 15 codices. Merkwwaardig is de klacht van Lieven vander Mauden (Levinus Ammonius), die bij zijn verplaatsing uit Gent naar ~~xxx~~ de kerk van Arnhem, talrijke Griekse werken en eigenhandig geschreven codices moest achterlaten (4).

Dit alles wijst erop dat de monnik zijn intellectueel werk, waaronder ook de scriptoriumarbeid, op zijn cel concentreert. We mogen die afzondering toch niet te streng opvatten. Een tekst uit de Consuetudines van Guigo werpt een licht op de keerrijde

---

1) Liber fund., f. 38.

2) Ibid., f. 71.

3) E. THOMPSON, o.c., blz. 326 vlg.

4) A. ROERSCH, Correspondance inédite ... - Bull. soc. arch. Gand, 1901, blz. 25. - ID., L'humanisme belge..., I, blz. 65. Na de opsomming van namen als Suedas, Beychius, Basilius, Gregorius Naz., Johannes Chrysostomus en eigen werk, hsn nml. van het Griekse Evangelie, de psalmen, Lucienus en Pluterchus "...de tous les ouvrages grecs et latins qui constituaient me bibliothèque si bien"

"Cum aliqui ex monachis, emendandis vel ligendis libris, vel alicui tali operi mancipientur, ipsi quidem loquuntur ad invicem, cum supervenientibus vero nequaquam nisi priore praesente aut jubente (1)."

Het kartulzerscriptorium is ook aan sommige wetten gebonden. De orde stelde er steeds belang in dat de juiste tekst van de bijbel en de liturgische boeken zou bewaard blijven. Verschillende besluiten bevestigden de regeling der Statuten: men moet zich wachten de teksten te verbeteren nisi cum exemplaribus in ordine nostro emendatis. Dezelfde regel geldt ook voor de geschriften der Kerkvaders (2). In ordine nostro beduidt "volgens den tekst van de Grande Chartreuse (3)". Ook het overschrijven van de jaarlijkse besluiten van het generaal kapittel moet nauwkeurig gebeuren en geen exemplaar mocht doorgegeven worden zonder dat het met een origineel gecollationeerd was (4).

Het strookte dus helemaal met den geest van de orde, als de monnik Oswald een Opus pacis opstelde, dat de bedoeling had de orthographie van de kerkelijke boeken in de onderscheiden streken eenvormig te maken (5).

Moet het ons dan verwonderen dat een der eerste werkjes in onze kartuis geschreven het Opus pacis is? Nicolaas van

---

fournie...je n'ai pu emporter ici (Arnhem) que trois livres et quelques volumes de petit format." Uit brief van 1542.

1) GUIGO, Consuetudines, c. XXXII, de fratribus qui in aliquo opere occupantur.

2) Statuta antiqua (1259), dl I, hk 1, nr 4-5.

3) Statuta nova (1368), dl I, hk 1, nr 2.

4) hs 3851, f. 83 : decr. 1430 : "...quod nullus portet cartam capituli extra domum nisi prius collationata ad originalia."

5) P. LEHMANN, Bücherliebe u. Bücherpflege... - Misc. Ehrle, V, 364-8

Haarlem, die later prior te Utrecht werd (1458) zou hier twee codices nalaten, die basisvormend waren voor de jonge gemeenschap, nml. het voornoemde boekje en een verzameling van de privilegiën der Orde. Ook als prior te Utrecht betoonde ^{hij} nog zijn genegenheid voor de nieuwe stichting en gaf alsdan een homi-liare temporale (1).

Wij mogen dergelijke giften aan een nieuwe stichting niet onderschatten. De eerste jaren moet het klooster zich voorzien in de verscheidene noodzakelijke koorboeken. De periode die wij behandelen - midden XVde eeuw - is nog zeer actief op gebied van schrijfwerk, maar wanneer nog geen halve eeuw later de kartuis te Leuven een aanvang neemt, dan wordt het een netelig probleem: de handschriften, gradualie en omelioria zal men kopen bij de reeds gevestigde conventen. De kosten lopen soms zo hoog, dat de ganse provincie moet bijspringen (2).

Zo erg is het hier nog niet, al kan men den arbeid niet meester. Alle monniken leverden hun bijdrage: Jan de Blisia, die het jaar op zijn komst, in 1457, reeds terug naar zijn huis van professie moet wegens ziekte, schreef één Graduale met muziek (3). Willem Yselhoe werd in zijn plaats uit Monnikshuizen geroepen en werkte de Evangelien af, die voorgelezen worden tijdens het

1) Liber fund., f. 32^v-33: "Dictus au tem frater Nicolaus scripsit hic pro domo quendam librum in papiro de privilegiis ordinis. Item puto quendam parvum libellum dictum opus pacis. Item tempore prioratus sui Trajecti impetravit a conventu suo et dedit nobis omeliare temporale quo adhuc utimur."

2) K.B.Br., hs 1223, f. 448: uit de chroniek van Leuven door Jan Vekestyl.

3) Liber fund., f. 31^v: "...frater Joannes de Blisia, monachus domus Leodiensis, qui ex infirmitate nequivit sufferre onus domus...scripsit hic et notavit unum graduale." 0

colloquium in de Kloosterpend ; daarenboven nog een deel van de horae diurnae (1). Corneel Block van Tolen, ook één van de zes stichters, uit Zeelhem gekomen, leverde op zes jaar tijd zijn bijdrage aan Antiphonalia, één missaal en één graduale; daarnaast Sermones van Bernardus (2).

Sommige monniken echter verbleven er zo kort dat ze de begonnen codex elders moesten voortzetten en hem dan aan het klooster overmaakten, ofwel moest hij door een ander voortgeschreven even. Dit laatste was het geval met Jan Balen (3), die een juridisch compendium oculus iuris aanvatte, dat pas in 1463 door Hendrik de Mari voltooid werd. Deze welwillende monnik was toen reeds een vijftal jaar terug in zijn eigen convent te Antwerpen, waar hij de Summa pisana, het veel verspreide opus van Bartholomaeus van Pisa, ook beeindigde voor het Scheutse klooster (4).

Toen nochtans de weduwe van Pieter Pöt, die vooral naam verwierf de zijn Cistercienserstichting te Antwerpen, vijftig Rijngulden schonk door bemiddeling van den procurator Nicolaus van Haarlem, om een bijbel te bekostigen, moest men een regeling treffen met Gerard van den Briel te Herne. Deze zou aldaar het werk op zich nemen. Hiervan werd akte gemaakt in Augustus 1457

1) Liber fund., f. 32 : " D. Joannes de Blisia... reversus est ad domum suam professionis... in es locum missus est D. Wilhelmus Yserloe, professor domus monachorum, vir satis idoneus, qui scripsit Evangelia..." DE WAL, I, f. 68^v : "...quae adhuc (1627) in colloquio leguntur."

2) Ibid., f. 40 ; Liber annivers., f. 45 : S. Mattheus. Anniversarium domini Cornelii Tolnis, professor domus Diestensis, qui fuit hic missus. Scripsit duos antiphonarios, unum missale, unum graduale, sermones beati Bernardi."

3) A. BEELTSENS, Chronica..., uitg. Lamalle, blz. 76.

4) Liber fund., f. 30^v : "...eodem anno (1456) circa adventum do-

in het registrum prioris (1).

Duidelijker nog treedt de nood aan copisten naar voor, ~~te~~ toen in 1458 Herman Coolsmet van Lochem, profes van St.-Maartens bos bij Geraardsbergen, naar de nieuwe stichting wilde overkomen. Hij zou de jonge gemeenschap niet tot last zijn, maar steunde zijn aanvraag met de belofte ijverig te zullen schrijven (2). Hij was de eerste die stabiliteit nam te Scheut, en in het afschrijven heeft hij zich werkelijk niet onbetuigd gelaten tijdens de 45 jaar dat hij in het klooster verbleef (+1503). In de tweede helft van de XVIIde eeuw zou J.B. de Vaddere over zijn productie kunnen getuigen dat hij zoveel gradualia en antiphonalia copieerde ut hodie choro Bruxellensi sufficient (3). Resten van zijn hand zijn beden nog in de K.B. te Brussel : een antiphonale met inscriptie, gedateerd 1464 (4). Ook in de rekeningen van 1466-67 is er sprake van een klein antiphonale, quem scripsit frater Hermannus, en waarin een ander copist, de Brusselse priester, Antonius Bloc, het ordinarium inlast (5).

---

mini venit ad domum istem frater Henricus de Mari, de Lovanio natus, monachus et professus domus Antverpie, qui stetit hic circa duos annos... et est in domo professionis sue; qui scripsit pro domo ista partim hic, partim in domo sua Summam pisanam in pergamento. Item continuavit librum dictum oculum iuris per fratrem Joannem Beelen inceptum, quem finivit anno lxiij in domo sua..."

1) Liber fund., f. 32.

2) DE WAL, I, f. 69^v : " Qui ut huc veniret addixit quod diligenter scriberet..."

3) K.B.Br., hs ~~11616~~ 11616, f. 176.

4) K.B.Br., hs 672 : "Liber fratrum Carthusiensium domus nostre Domine de Gratia prope Bruxellam quem scripsit et complevit frater Hermannus de Lochem, monachus professus ibidem anno di M^oCCCC^oLXIII^o."

5) A. PINCHART, Archives, II, blz. 196 : Rek. 1466-67 : "...pro inscriptione ordinarii in parvo antiphonario..."

Vanaf 1459 zouden zich de postulanten aanmelden.

Jan de Bruyne (1459-1499), Jan van Merchtene (1460-), Jan Biest (1461-1507), Jan van Hecke (1461-1497) en Marcellius Voet (1462-1487).

In de XVde eeuwse geschiedenis van het scriptorium zijn x al deze namen van betekenis. De priester Jan de Bruyne had reeds grote zorg voor boeken vóór zijn intrede. Zelf had hij de Vita Christi van Ludolphus de Kertuizer afgeschreven in twee delen en maakte ze nu over aan het klooster, maar ook als monnik werkte hij ijverig door : de bronnen vermelden een groot anti-phonale van zijn hand (1). Waarschijnlijk mogen wij ook de boekverluchting aan hem toeschrijven, die Willem Thonis voor hem bekostigde. (2).

De tweede, Jan van Merchtene, krijgt de vermelding dat hij veel boeken meebracht en schreef. Later zou hij naar St.-Maartensbos vertrekken en er tweede professie afleggen (3).

Een voornaam copist was Jan Biest. Van hem is een inventaris bewaard in het Liber foundationis. Maar meer nog, geeft zijn leerling en later vicaris Judook Smets ons een kostbare inlichting. Toen frater Jan vicaris werd (1475), zag hij dat de koorboeken nog zeer schaars waren en hij vatte het plan op ut cum labore proprio eam (ecclesiam) in libris necessariis ornaret... (4).⁴

1) Liber fund., f. 33^v : "Habuit ille vere zelum ad res monasterii et ordinis... Ordinatus est fr. J. de Bruyne procurator, qui quasi implevit unum antiphonarium magna et multe scripsit et fabricavit ex quo totus agilis fuit. Et apportavit huic domui Vitam Jesu Christi secundum Ludolphum duobus voluminibus scriptam propriis manibus..."

2) A. PINCHART, l.c., rek. 1465-66: "A Wilhelmo Tonis super illuminatione, quam fecit sibi vicarius noster, que deputata sunt pro asurio et usibus librorum...". In 1466 was hij vicaris geworden.

Zijn werk moet bijzonder gewaardeerd zijn, want dezelfde chroniekschrijver tekent aan voor het jaar 1482 :

"Item profesto presentationis fuit magnus antiphonarius x scriptus per vicarium fratrem Joannem Biest perfectus et positus in ecclesia et deinceps ex eo cantatur a superiore parte chori prioris (1)."

Naast de gewone koorboeken vermeldt de lijst de Dialogen van Gregorius de Grote en diens Moralia. Verder een homiliare festivale (2). Een antiphonale was niet voleindigd toen hij stierf. Frater Judook, die bij hem in de leer was, zou het boek van noten voorzien (3). Men tekent verder aan dat hij veel voor buiten schreef. Mogen we soms de twee wynterstacken (van misaal) die al nieuwe zijn tot Scheut geschreven, zoals de inventaris der koorboeken van het Anderlechtse kapittel vermeldt in 1501, op zijn actief stellen ? (4).

Ook de Gentenaar Jan van Hecke zou dit jaar binnentreden, en de kloostergemeente rijkelijk bedenken in zijn testament. Zo moeten we het waarschijnlijk toch opvat en omdat hij zo tel-

---

3) DE VADDERE, hs 11616, f. 177 : "...diligentia calemi, quo multos libros qui non specificantur, transcripsit a Chronographo domus laudatur."

4) Liber fund., f. 38^v : "...ordinatus est predictus frater J. Biest in vicarium... in quo officiorum multos libros fecit in scribendo, videns ecclesiam nostram sobrie provisam sicut sepius mihi narravit, in animo concepit..."

1) Liber fund., f. 38^v.

2) Ibid. : "...unde infranominatos libros scripsit : tria missalia cum dimidio, homiliare festivale, dialogus Gregorii cum homeliis eiusdem super Ezechielem et super cantica, tres maiores antiphonarias ecclesiae... moralia Gregorii quoad primam et secundam partem, horas de domina cum horario diurno ad legendum in celle, quatuor vel quinque gradualia notavit, ac plura alia scripsit pro extraneo."

3) Ibid. : "Tres majores antiphonarias ecclesiae. Sed tertius tamen solum scriptus textualiter est ab eo quia morte preventus. Reliqua sc. note et glosa floratis completa sunt per fr. Judocum, discipulum suum etiam postea vicarium."

rijke codices liet schrijven en we maken de vergelijking met wat in het begin van deze eeuw plaats had te Zeelhem : de Mechelse burger Rombaut Booms trad er binnen en voorzag in zijn testament bij de plechtige professie gemaakt, een hele som voor het afschrijven van werken en daarbij nog om een leermeester in de schrijfkunst te bekostigen (1).

Zo zou onze magister artium van Hecke een gelijkaardige som ter beschikking gesteld hebben voor het copiëren van het vierde deel van een bijbel (2), der levens van St. Franciscus, Coleta en Clara, de ordestatuten en het OLVrouweofficie. Deze laatste boeken mag men veronderstellen voor eigen gebruik te dienen. Hierop wijst ten andere een technisch détail van den chroniekschrijver dat ze in littera bastarda geschreven waren (3). De bijbel daarentegen in littera fractura, welke letter de gewone gotische is, die gebruikt wordt voor de boeken waaruit moet voorgelezen worden (4). Maar vooral het Catholicon dat hij bekostigde werd algemeen op prijs gesteld.

Zelf bleef frater van Hecke ook niet werkeloos, maar schreef een groot psalter, dat in de XVIIde eeuw nog gebruikt

---

4) A. PINCHART, o.c., II, blz. 19 : Inventaire des mss de liturgie de S. Pierre à Anderlecht.

1) Zie Hoofdstuk I, blz.

2) Voor dit deel van den bijbel van Scheut, zie blz.

3) Liber fund., f. 39 : "...fecit hic scribi suis expensis multos libros, sc... Quartam partem biblie que est minor ceteris partibus, bona fractura. Legendas Sancti Francisci, sancte Clare et Colete in uno volumine in bastarda litera. Statuta in simili litera. Horas de Domina in simili litera..."

4) B. KRUITWAGEN, Laatmiddeleeuwse paleographica..., blz. 51, 58.

werd, en ten slotte eindigde hij zijn werkzaamheden met een homeliare dominicale, dat hij wegens zijn hoge ouderdom minder goed verzorgde (1).

In de Satuta antiqua, I, 1 en II, wordt er met nadruk op gewezen dat de correctie der koorboeken - hierin zijn ook bijbel en kerkvaders begrepen - niet willekeurig mag gebeuren en slechts na beraad van den prior en wijze monniken (2). Marcellius Voet, die in 1462 ingekleed werd, vervulde het ambt van corrector : zijn studiejver maakte hem daartoe geschikt. Jammer is er van zijn werk weinig na te gaan, omdat het overgebleven fonds van Scheut zo beperkt is, maar toch gaat Goethals (3) te ver waar hij deze voorstelt als een voorloper van de moderne tekst-critiek, hoewel van minder gehalte.

Dat een corrector in een bedrijvig scriptorium steeds zijn werk heeft, blijkt wel, enkel wanneer we de emendaties na-gaan, die aangebracht werden in den bijbel van het klooster, waarover later. In dien zin moeten we dus de woorden uit de chroniek begrijpen : plures libros in principio domus correxit ad rectum stilum (4).

---

1) Liber fund., f. 39 : "Etiam ipsemet in propria ~~XXXX~~ persona scripsit psalterium magnum quod iacet semper in ecclesia in bona fractura ; homiliare dominicale quod ultimo complevit et pre senio deficiens deteriore literam scripsit ut patet in fine eiusdem libri."

2) Zie de Baselse uitgave van 1510.

3) F. GOETHALS, Lectures..., I, blz. 27-30 : "Comme il a fait de bonnes études et qu'il possédait le latin, il osa se permettre de revoir le texte des anciens écrivains de l'église."

4) Liber fund., f. 40.

Hiernaast was hij ook productief in het afschrijven en copieerde een groot nocturnale, ten gebruike van den infirmarius, die ertoe gehouden was het officie te zeggen bij de zieken (1).

Enkele jaren later treden twee leden van het Brusselse fraterhuis in de Kartuis te Scheut, nl. Jan van Keulen en Arnold van Kalk.

Beiden leverden goed werk : de eerste schreef het vierde deel van de Legenda sanctorum en een misseal in mooi fractura (2) ; de tweede verdient lof om zijn boekverluchting (3), een kunst die hij waarschijnlijk al kende voor zijn intrede, want nog hetzelfde jaar 1467 vermelden de rekeningen de verluchting van een diurnael voor Vrouwe Elisabeth Thonis, moniale te Vorst (4). Waarschijnlijk is de versiering van initialen in een antiphonale een een graduaal voor Zevenborren en in een diurnael voor het St. Jansklooster te Edingen, zoals de rekeningen aantekenen, ook van zijn hand (5).

In deze jaren moet het scriptorium wel een bloeiperiode beleven, want al schijnt de financiële toestand van het klooster

---

1) Statuta antiqua, dl. I, hk XLV, de infirmerio : " Infirmarius tam festiuis diebus tam aliis totum officium dicat infirmis."

2) Liber fund., f. 42 : "Qui scripsit hic pro domo quartum volumen legendarum...scribit unum missale ex integro in bona fractura."

3) DE WAL, I, f. 75^v : "...multum profectum fecit domui illuminando libros etiam externos." - Liber fund., f. 43.

4) A. PINCHART, p.c., II, blz. 199 : Rek. 1466-67 : " De illuminacione Diurnalis domicelle Elisabeth Thonis, monialis in Foresto, quod frater Arnoldus illuminavit, preterea quod Arnoldus habet pro viatico..."

5) Ibid., rek. 1468-69 : " De illuminacione quarundam margarum literarum in antiphonario domus Septem Fontium et de quibusdam literis illuminatis in graduali...de illuminacione partibus diurnalis pro domo S. Joannis in Angis..."

niet zo fleurig, de vruchten van den schrijfarbeid worden gebruikt als terugbetaling van een lening, die prior Olivier van Antwerpen hen in 1466 had gedaan. Men copieerde een psalter en een Graduaal, waarvan het bedrag 6 pond en 5 stuivers, reeds meer dan de helft inlosten van wat men verschuldigd was (1).

De laatste decennia van de XVde eeuw brengen ons niet heel veel nieuws. De hogergenoemde copisten werken tot in het begin van de XVIde eeuw en vormen zelfs leerlingen, zoals we zagen bij Jan Biest, die J. Smets vormde.

Ook vreemden schijnen er in de leer geweest te zijn. Willem Theunis, die stierf als kapelaan van het begijnhof te Brussel (1489), had rond 1460 in het klooster ingewoond om er de fractura te leren (2).

Hiermede raken we een ~~kwakke~~ ander aspekt aan dat onze aandacht verdient, nml. de arbeid en de betrekkingen van vreemden met het Scheutse scriptorium.

Jammer genoeg zijn we slechts ingelicht over de jaren 1464-70. Ook enkele gegevens daarnaast kunnen ons een klein beeld geven van dit facet van de boekverzameling.

---

1) A. PINCHART, o.c., II, blz. 197 : rek. 1468-69 : " Anno lxi prior Oliverus domus Antverpie mutavit mihi ix lib. gr. Brabancie in quarum defalcatione scripsimus sibi unum psalterium et unum graduale..."

2) Liber fund., f. 71 : " Item hoc anno (1489) Wilhelmus Theunis sacerdos ac capellanus beginagii Bruxellensis qui pridem ante in domo hac quinque vel sex annis habitavit in expensis et didicit scribere fracturam..."

Op het laatste blad van hs 55 staat de inscriptio

"Hoc quartum volumen biblie in quo continetur ut in titulo, fecit scribi frater Joannes Hac huius domus monachus et professus cum multis aliis suis locis assignatis cuius memoria maneat in aeternum (1)."

De K.B.bibliotheek bewaarde dus een volledige bijbel in vier delen zoals hij aangegeven staat in de catalogoog opgemaakt door prior Luyckx in 1778 (2) en in den inventaris van de hsn uit de gesecculariseerde bibliotheek van de Brusselse Kartuis in 1783 (3).

Op welke wijze kwam hij tot stand ?

De eerste gift ,die de annalen vermelden was de som van 50 Rijns gulden pro una nova biblia scribenda. In Augustus wordt van hetzelfde jaar 1457 wordt er een overeenkomst gesloten met een Gerard van den Briele, die te Herne den bijbel zal x schrijven (4). Hij zal het doen zoals het akkoord vraagt, dat opgetekend is in het registrum priorum (5). Petrus de Wal voegt er in de XVIIde eeuw aan toe puto illa esse quae in tres partes divisa adhuc habemus (6).

1) K.B.Br., hs 55, f schutblad

2) Stadsarchief Brussel, nr 1354, f.17.

3) R.A.Br., Comité Caisse Rel., nr 71.

4) Liber fund., f.52 : "Item eodem anno (1457) circa Julium vidua Petri Pot de Antverpia ut puto dedit per medium procuratoris nostri fratris Nicolai de Harlem I renenses pro una nova biblia scribenda. Et postmodum in Augusto conventum fuit cum Gerardo Brilis qui scripsit in domo Capelle..."

5) Ibid., : "...quod scriberet bibliam nostram secundum conventionem tunc factam ut patet in registro prioris."

6) DE WAL, I, f. 68^v.

Of de Wal het hier juist voor heeft weten we niet. Waarschijnlijk is ook hij misleid door het gelijke imposante formaat van de eerste drie delen, zodat hij het vierde uit het oog verliest. Het lijkt ons immers onwaarschijnlijk dat men in die eerste jaren twee grote bijbels zou laten vervaardigen voor liturgisch gebruik. Dat schijnt zelfs niet de gewoonte te zijn in de Orde, want de Statuta antiqua (1) zullen bepalen wanneer de boeken voor de refterlezing van de kerk naar het refectorium en omgekeerd moeten gedragen worden. Dat het hier om den bijbel gaat weten we uit diezelfde ^t Statuten die de liturgische orde voorschrijven de libris legendis tam in ecclesia quam in refectorio (2). Onze hsn bevestigen inderdaad dat ze voor zulk een gebruik dienden : de aanmerkingen in ~~de~~ den rand in refectorio en telkens weer de aanduiding van de drie lessen uit het officie P(rima), S(ecunda), T(ertia) zijn hiervoor voldoende bewijs.

Zou het dus logischerwijze dezelfde bijbel zijn, die te Herne gecopieerd is, dan is de inscriptio van het eerste deel meer dan verwonderlijk

"Anno domini M^oCCCC^oLX^o in vigilia Sancti Laurentii finitum fuit hoc opus in domo nostre domine de gratia ordinis Carthusiensis prope Bruxellam (3)."

Deze inscriptio lijkt mij materieel onmogelijk. In 1456 zijn de eerste zes monniken toegekomen, en buiten enkelen is er geen die lang genoeg ter plaatse bleef om het werk aan te vangen en te voleindigen. Nochtans is dit deel van één hand. Ten andere in de chroniek wordt het geen copist toegeschreven. Misschien verstaat men onder beeindigen het aanbrengen van de correcties, enz.

Het tweede deel lijkt van dezelfde hand als het eerste. Miniaturen en initiaalversiering zijn van gelijken stijl, soms identiek, zoals de eerste miniatuur, die St. Hieronymus als kardinaal afbeeldt. De rekening van 1465-66 vermeldt een post Antonio pro complemento secundi voluminis...(1). Uit de overige aanduidingen weten we dat het hier over Antonius Bloc gaat, een priester gestorven te Brussel in 1498 (2). Hij moet enkele bladen geschreven hebben van het tweede volume van den bijbel. Wanneer we het handschrift nakijken, merken we werkelijk op dat van f. 233^r tot 235^v een andere hand dit deel beëindigde. Den vijfden regel van de eerste kolom verandert de inkt en vergroot de fractura.

Deze codex werd dus niet voltooid te Herne, evenmin als het derde deel daar geschreven zal worden. Wat de reden daarvan is ontsnapt ons. Over den copist Gerard van den Briele zijn we niet nader ingelicht. De naam komt niet voor in de chroniek van Herne. Waarschijnlijk is het geen monnik, maar werkt hij in het kloosterscriptorium, wat meer plaats had (3).

Het derde deel werd dan ook elders geschreven. De bekenin-

(notas van de vorige blz.)

1) Statuta antiqua, dl II, hk 13.

2) Ibid., dl I, hk 21.

3) K.B.Br., hs 49 (201).

1) A. PINCHART, o.c., II, blz. 195.

2) R.A.Br., Kerk.Arch., nr 11743 (a.1498) : Inventaris vanden beruerlichen goeden bleven achter wijlen Anthoniis Block priester...gemaect byden Seereerwaeerdighen heren brueders Mathys 't Sergoossens pater ende brueder Janne de groote procurator vanden Sartroysen te Scheute neven Bruessel.

3) H.J.J. SCHOLTENS, Iets over den aanleg... - Huldeboek B. Kruitwagen, blz. 372.

gen vermelden een meester Otto (uit Mechelen) die screef ^h "ter-
tium volumen biblie...continens XXX 1/2 quaternos minus uno fo-
lio (1).Het volgende jaar werd aan Antoon van Tolen een som
uitbetaald de XI quaternis in tertio volumine Biblie (2).

Voor zover we de mogelijkheid hadden dit derde deel doot
te nemen,merkten we op dat vanaf f. 205^v een andere hand aan 't
werk is.Opvallend is het ook hoe het blauw der initialen en an-
dere onderscheidingstekens veel helderder is dan in de andere
quaternionen.

De fractura van meester Otto is lang en gedrongen,ter-
wijl de tweede copijst,Antoon van Tolen, een letter gebruikt
die ronder is en breder.

We moeten toch aanmerken dat het werk van beide afxxxx
schrijvers niet goed te omlijnen valt.We zouden moeten beslui-
ten dat de 11 quaternionen,die Antoon schreef,hier en daar in-
gelast werden,vermits de eerste hand op het einde terugkomt.

Hetzelfde jaar zal dit deel gebonden worden te Zeelhem
(3).

Wat de initiaalverluchting betreft,deze is smaakloos en
opgezet met veel goud : de rekening ervan vinden we terug in
een post van het jaar 1464-65 ad illuminandum tercium principale
volumen biblie,pro auro...(4).Vermoedelijk werd deze "versie-
ring" in het klooster zelf uitgevoerd,en het is niet onmoge-

---

1) A.PINCHART,o.c.,II,194,Rek. 1464-65 : pro libris.
2) Ibid., Rek.1465-66.
3) Ibid., blz.198 : "Pro vectura tercii voluminis Biblie liga-
ti in Zeelhem ad Bruxellas..."
4) Ibid., blz.194.

lijk dat de vicarius Jan de Bruyne, die het jaar daarop voor Willem Tonis zal werken voor dit werk aansprakelijk moet gesteld worden. Dezelfde stijl vinden we terug in het antiphonale dat Herman van Lochem in 1464 beëindigde (1). De verluchter zal men dus wel in het klooster zelf moeten zoeken.

Het vierde deel dat door Jan van Hecke bekostigd werd, kan in de Kertuis zelf geschreven zijn : fecit hic scribere. Waarom het zoveel kleiner is dan de overige delen, blijft een raadsel. Misschien ontbrak het geld en werd het tijd een volledige bijbel in dienst van de kloostergemeente te hebben.

De inscriptie deelt mede dat J. van Hecke het liet schrijven cum multis aliis... Hieronder wordt het Catholicon vermeld, waaraan priester Antonius Bloc ook werkte en dat gebonden werd te Zeelhem in 1464-65 (2).

Een ander gezamenlijk werk zijn de vier delen der Legenda sanctorum.

De eerste vermelding dagtekent uit 1464 in het registrum procuratoris, dat Pinchart excerpteerde, maar wij niet terugvonden in het archief van Scheut : aan Antonius Bloc worden de kosten betaald voor het schrijven van Legenda sanctorum (3).

In 1465 wordt hem een eerste afbetaling gedaan voor het derde deel dat hij schreef, wat in 1466-67 volledig vereffend wordt. Dit deel bevat 30 1/2 quaternionen (4).

---

1) K.B.Br., hs 672.

2) A. PINCHART, o.c., II, 194 : "Pro vectura asserum in quo idem (catholicon) ligatus est te Diest..."

3) K.B.Br.: nagelaten papieren Pinchart, II, 1200 bundel 15.

4) A. PINCHART, o.c., II, 196 : "...de tercio volumine Legende..."

Het vierde deel werd na 1467 in het klooster zelf gecopieerd door frater Jan van Keulen, zoals de inscriptie moet vermeld hebben (1).

Jammer genoeg vonden wij van het belangrijke werk niets terug.

Naast deze grote ondernemingen hebben de vreemde copisten voortdurend hun werk en niet alleen met het inlassen van inscriptioes in de koorboeken (2), zoals verschillende posten aanduiden, maar ook met het schrijven van de noodzakelijke homelias en Sermones.

Een zeer belangrijke aanduiding, die jammer genoeg in dit korte tijdbestek niet voldoende spreekt, is het feit dat onze monniken, gebonden aan het slot, verplicht zijn boden te betalen om boeken van het een of ander klooster te halen of ernaar toe te brengen. Het leert ons de betrekkingen met de kloosterwereld. Zeelhem moeten we niet meer noemen; domus Silve, van waar men het eerste deel van de Legenda brengt, is de gewone betiteling van het kartuizerklooster bij Geraedsbergen, St.-Maartensbos. Antonius Bloc zal boeken heen en weer dragen naar Groenendael (3); frater Arnold van Kalk bracht het door hem verluichte diurnael zelf naar Vorst bij de Benedictinessen - waarschijn-

---

1) J.-B. DE VADDERE, hs 11616, f. 177 in een doorgehaalde nota, waarin hij het werk aan J. van Merchtene toeschreef: sicut ipse in fine operis testatur.

2) Zie doorlopend de rekeningen. Hieruit blijkt dat het woord inscriptio een ruimer betekenis heeft dan de korte aantekeningen als bv. kloosternaam, maar best kan verstaan worden als "inlassing". Vgl. B. KRUITWAGEN, Laatmiddeleeuwse paleographica..., 65.

lijk postuleerde dit oudlid van het Brusselse fraterhuis toen nog te Scheut (1). Samen met het verluchttingswerk uitgevoerd voor Zevenborren in het Zoniënwood en het St. Jansklooster te Edingen (2) verraden deze betrekkingen een levende gemeenschap met verschillende kloosters. De oorzaak hiervan is wellicht te zoeken bij de leden van het convent zelf, die allen hun blik verruimd hadden aan de universiteiten, alvorens zij de wereld verlieten (3).

Dit soort monniken verklaart ook de giften aan het heiligdom geschonken, waaronder we enkele schenkingen van boeken konden ophalen.

De vijftig Rijnsgulden van weduwe Pieter Pot door bemiddeling van frater Nicolaas van Haarlem, profes van het St.-Catharinaconvent te Antwerpen, werd reeds uitvoerig behandeld.

In het Cartularium geschreven door Jan de groote, procurator, bevindt zich een afschrift van een testament van Nicolaas Bleyen, doctor in beide rechten, prebendarius van het St.-Pieterskapittel te Leuven. Het dagtekent van 1471. Naast de uitstippeling van de onroerende goederen geeft hij uit gengenheid voor frater Magister Marcellus Voet, in ruil voor 5 tricenaria na zijn dood, een ingebonden exemplaar van Nicolaas van Lyras commentaar op het psalterium; Decretales van Bartholomaeus eveneens gebonden en een verzameling van den Archidiaconus in twee delen (4).

3) A. PINCHART, o.c., II, 198 : Rek. '67-68 : "...de libris allatis et reportatis in Viridi Valle Antonio Bloe..."

4) Ibid. : "...preterea quod Arnoldus habuit pro viatico..."

2) Ibid., Rek. 1468-69.

3) Zie ~~toezicht~~ nk. §1. De kartuis te Scheut.

Ook de clerus van de St.-Nicolaeskerk te Brussel moet de Kartuis zeer genegen geweest zijn. In 1481 zal Magister Siger van Hasselt, kapelaan aldaar vier delen geven met de Summa van St. Thomas van Aquino (1). Verder van denzelfden auteur een commentaar op het boek Job en een deel op het vierde boek der Sententiën.

Het jaar daarop zal de curatus van deze kerk Willem Ory, oom van de latere vicaris der kartuis Henricus Ory (1532) het ganse commentaar van Nicolaas van Lyra op den bijbel schenken in vier grote delen. Daarbij een Bestructorium vitiorum en homeliën van Joannes Chrysostomus (2).

Ook de broer van frater Jan de Grootte, Carolus, kanselier van Brabant, zal de priorij bedenken met een prachtige bijbel in grote letter geschreven (3).

Na de eerste decennia van de XVIde eeuw vinden we nog weinig sporen van een eigenlijk scriptorium : de schrijfarbeid van een Lieven vander Maude en gedeeltelijk ook van Jan Tourneur is voor eigen gebruik bestemd of administratiewerk. Een

---

4) R.A.Br., Kerk.Arch., nr 11589, f. clxxv : "Et inter cetera... ipse legavit et reliquit domui Carthusiensium nostre domine de Gracia, extra Bruxellas, vulgariter nuncupate te Scote, Decretales suas Bartholomaei in asseribus et psalterium cum expositionibus Nicolai de Lira etiam in asseribus. Itam et archidiaconum in duobus voluminibus cum cethenis, amore Dei ac eciam contemplacione magistri Marcilii Pedis, religiosi professi eiusdem domus sub opere tamen quinque tricenariorum... quamprimum noverint fratres ipsum ab hoc saeculo migrasse."

1) Liber fund., f. 58^v

2) Ibid., f. 59.

3) DE WAL, I, f.

uitzondering hierop zijn misschien de historische werken van Pieter Doorland, door Tourneur overgeschreven. Het Liber fundationis van zijn hand is zorgvuldig geschreven, zonder dat we nochtans het oordeel van de Wal moeten beamen, die het een mooie letter vindt (1).

Gestrafte monniken ziet men in dien tijd ook nog onledig met schrijfarbeid. In 1584 moet Willem a Castro, die tijdens de beroerde dagen der verstrooiing van de monniken, alle banden met het klooster had gebroken en nu terugkeerde coactus a fame, in den kloosterkerker van de Luikse kartuis de statuten van de orde copiëren, wat hij tamelijk wel deed (2).

taxa

In deze XVIde eeuw komt een ander aspect van het boek-⁷ verzorgen meer naar voren, nml. het boekbinden. Hoewel de boekbinders ook in de XVde eeuw te Scheut werkzaam waren (3), toch schijnen zij in de chroniek op den achtergrond te staan. Nu integendeel kennen we enkele namen van monniken, die zich onderscheiden als boekbinders, als het ware in vervanging van de namen der copisten uit de vorige decennia. Ligator librorum waren Hubertus Vander Meer (de lacu) (4), Jacobus Cooman (1504-26)

1) DE WAL, II, 109.

2) ID., II, 160^v : "Gullielmus a castro filius prodigus fame coactus circa finem anni Valencenas venit, ibique reconciliatus missus est Leodium ad carceres, ibique descripsit primam partem statutorum ordinis sat bono caractere."

3) Zie Liber fund., f. : "...Capellanus S. Gudulae et unus ibidem hebdomadaliu sacerdotem, Joannes Meert (1460-1492), qui fuit hic multo tempore cantor chori, ligator librorum et formator brillorum."

A. PINCHART, o.c., II, 199 : inkomsten van 1465-66 en 67-68 : "a Wilhelmo Tolnis, de ligatura psalterii et missalis...; de ligatura diversorum librorum pro canonico Anderlectensi..."

4) DE WAL, I, 16^v : "...professus 4 Dec. anno 1504, qui fuit vicarius domus Argentinae et ibidem obiit 25 Augusti a. 1537."

(1), Adriaan vander Hoven (1526-1539) (2).

Wat we weten over den monnikenarbeid, over de vreemde copiiſten, aankoop of gift, is niet voldoende om de middeleeuwse bibliotheek te Scheut volwaardig te beoordelen.

Zij moet heel wat uitgebreider geweest zijn op het einde van de XVde eeuw dan de 25 titels, die we uit de verschillende gegevens konden opdelen. Immers in 1482 wordt er een plaats bestemd als bibliotheek, boven de kapittelzaal (3).

Hoe men vroeger de boeken bewaarde wordt niet vermeld. Slechts weten we dat sommige codices een plaats hadden bij de koorboeken, oa. het Catholicon door Jan van Hecke geschonken. Dit omdat het door alle monniken zou kunnen gebezigd worden (4). Alhoewel dit boek nu bepaald niet tot de liturgische boeken gerekend moet worden, toch is zijn plaats onder hen geen uitzondering: ook te Anderlecht in de kapittelkerk werd het daar bewaard (5)

In het begin van de XVIde eeuw, in 1501, wordt er een ruimte voorzien in den nieuwbouw, die op kosten van den bisschop van Kamerijk, Hendrik van Bergen, voltrokken wordt (6).

In aanhangsel zullen wij een lijst geven van titels uit de middeleeuwse bibliotheek, tevens van liturgische codices.

DE WAL, II, 127 : "D. Hubertus de Lecu... artifex... et ligator librorum..."

1) DE WAL, II, 19/ " Jacobus Cooman, Gandensis natione... vixit 21 annos in ordine. Fuit Ligator librorum."

2) ID, II, 97 : "... Lovaniensis, professor huius domus et ligator librorum..."

3) Liber fund., f. 39 : " Anno isto (1482) circa Octobrem fecimus librariam nostram supra capitulum."

4) Ibid., f. 39 : " ... quod iacet in ecclesiam ut omnes monachi habeant usufructum eius."

---

5) A. PINCHART, o.c., II, blz. 19 : Inventaire des mss de liturgie de S; Pierre à Anderlecht.

6) Liber fund., f47^v : "Hoc eodem anno R.D. Henricum de Bergis ... voluit perficere carceres per Patrem Marcilium priorem huius domus inchoatos et desuper voluit ut fieret prima camera super carcere libraria et est domus multum honesta et magnifica..."

HOOFDSTUK IV. BOEKEN TE BRUSSEL IN DE MODERNE PERIODE
(XVIIde - XVIIIde eeuw).

Boeken zorg en uitlopers van schrijffarbeid - Hesten na de Geuzen : koorboeken - Nieuwe boekerij : de handschriften zijn modern of aankoop van oude codices - Ascetische lectuur en bibliophile neigingen - De bollandisten en de Brusselse kartuizerbibliotheek - De catalogoog van prior Luyckx - De inventaris der Oostenrijkers in 1783.

Zijn de scriptoria ui gebloeid, de zorg voor de boeken, vooral de koorboeken, die zo kenmerkend was voor de eerste halve eeuw van het bestaan der Kartuis, bepaelt zich nu tot correctiewerk.

Vooral in het begin van de XVIIde eeuw hebben sommige monniken zich voor dat werk ingezet. Dom Jan l'Apostole, vicarius van 1606-1611, corrigeerde de bijbelteksten volgens den vulgeat, en ook andere rubrieken zijn van zijn hand (1).

Nieuwe officies moesten overgeschreven worden. Dom Godfried Hamael, monnik van de Leuvense Kartuis, vicarius ye Scheut, van 1602 - 1604, maakte er zijn werk van. Tevens bracht hij leestekens aan in den bijbel, en dit op een verzorgde manier (2). Enkele jaren later werd het vermenigvuldigen der nieuwe officies veel vergemakkelijkt door den aankoop van enkele druk-

---

1) DE WAL, I, 121 : " ...tempore officii sui multum laboris impendit in corrigendis libris secundum vulgatam bibliorum editionem ...et receptam in ordine et in aliis rubricis notandis."

instrumenten (1).

Reeds van het begin der boekdrukkunst maakten de kartuizerauteurs er gebruik van. Het is hier niet de plaats om de vroegste drukken na te gaan. Stippen we enkel aan dat de inventaris der werken van Dionysius de kartuizer voor de Brugse kartuis (2), reeds een gedrukte verhandeling vermeldt, nml. Speculum conversationis peccatorum dialogus (3). Het vermelden waard zijn de opgemerkte drukken door Dirk Martens van werken van Pieter Doerland. In 1513 de pene salutifero (4) en de natiuitate, conuersione et uita invictissimae martiris virginis Katharinae (5); in 1415 De mysterio seu spirituali habitus Cartusiensis significatia cum remedio circa carnalem delectationem (5).

Onder die voorwaarden verandert stilaan het uitzicht de bibliotheken. Voor Scheut bereiken ons zeer weinig inlichtingen. De verwoesting van het klooster zou tabula rasa maken op boekerijgebied.

---

2) DE WAL, III, 84 : " a.1606...Godefridus Hamael vicarius noster ...insignem operam hic praestitit in annotandis pulchro caractere (que in arte mire excellit) Bibliorum terminationibus et punctis, in describendis etiam nonnullis officiis SS.Trinitatis Transfigurationis..."

1) DE WAL, III, f.84 : " 1606 : D.Joannes nactus in hac domo impressionis qualiacumque instrumenta et characteres impressit aliquot recentiores officia SS.Trinitatis, Transfigurationis, hymnos et collectos."

2) Oxford, Bodleian Library, Ms. Rawlison C 564. Uitgegeven A. MOUGEL, Dionysius der Kartäuser, Kehlheim, 1898, blz. 106-9.

3) A. MOUGEL, o.c., blz. 97, n. 2.

4) DE WAL; I, f. 146^v : in druk gegeven door Dom Andreas uit Leuven met als aanhangsel het klein officie van O.L.V.

5) LAMBINET, Recherches historiques, littéraires et critiques sur l'origine de l'imprimerie, blz. 307.

In 1578, toen men het gevaar zag aankomen, waren de éenen enkele dagen voor de plundering naar Herne vertrokken; anderen bleven te Brussel om het beheer waar te nemen van de klooster-goedren (1). In die dagen droeg Dom Franciscus Caveneer zorg voor de boeken (2). Near alle waarschijnlijkheid bedoelt De Wal in zijn necrologische aantekening dat de cantor voor de koorboeken zorg droeg : het zijn de enige codices van het oude scriptorium die bewaard werden en die nog lang zouden gebruikt worden voor den goddelijke dienst, zoals de Vaddere op het einde van de XVIIde eeuw getuigde (3) en De Wal meermaals laat doorschemeren .

Van andere boeken die bewaard bleven maakt men geen gewag.

Een nieuwe bibliotheek wordt dus samengesteld. De handschriften die men vermeldt, mogen niet verward worden met de middeleeuwse codices. Meestal zijn het onuitgegeven werken, ofwel oudere geschriften, die in het archief bewaard bleven.

Zo spreekt de Vaddere van een paar tractaten die nog in hs in de Brusselse kartuis bewaard werden : oa. De reductioe ovium dissipatarum ad ovile Christi , en een Catholica enarratio super oratione dominica. Beide verhandelingen werden samen-

---

1) Zie ~~boeke~~ hoofdstuk, blz.

2) DE WAL, III, f. 122^v : "...fuit vir probus, diligens et gnerus cantus, cuius magna illi semper inerat cura et libros in desolatione domus servavit..."

3) J.-B. DE VADDERE, hs 11616, f. 167 over de codices van Herman van Lochem : "scripsit enim tot antiphonaria et gradualia ut hodie choro Bruxellensi sufficient.

Cfr. De Wal aan Sanderus in de Charographia sacra Brabantiae, II, blz. 349

gesteld door Jan Vander Heyden (1539-1582), een humanistisch monnik, die naar de Lutheranen afdwaalde, maar zich bekeerde en ijverig werkte voor den terugkeer der ketters tot de ware kerk (1).

In de XVIIde eeuw was het vooral Jan van Blitterswijk (1606-1662), die naam verwierf door zijn vertaalwerk, waarvan heel wat uitgegeven werd, het overige in handschrift bleef : een volledige lijst vindt men bij Sanderus in zijn Chorographia sacra Brabantiae (2).

Belangrijker nochtans is de geschiedkundige arbeid in de Brusselse kartuis, die een rijk bronnenmateriaal en een uitgebreide bibliotheek veronderstellen. Wij ~~xxx~~ hadden reeds meermaals gelegenheid hierover te handelen.

Waarschijnlijk onder stuwning van De Wal, die enkele jaren tevoren aan Sanderus had bekend dat de Brusselse bibliotheek, geen belangrijke hsn bezat omdat ze nog maar onlangs opgericht was, koopt de Brusselse kartuis in 1643 enkele handschriften en boeken te St.-Maartensbos.

Door een gelukkig toeval werden hiervan twee hsn voor ons bewaard, al staan ze op geen enkele oude inventaris vermeld.

---

1) DE VADDERE, hs 11616, f. 180

2) dl II, blz. 360 : De Wal schrijft aan Sanderus : " D. porro Joannes Blitterswyckius non alia fere hactenus elucubravat quem quod aliorum non pauca (non infelicitur hactenus) ad communicem populi usum, in vernaculam nostrum sermonem transtulit..."

Eén ervan, cod. K.B.Br. 3133 (298-306) is belangrijk voor de Kartuizergeschiedenis. Naast de vitae van de voornaamste heiligen der orde (1), bevat het verschillende tractaten in betrekking met de ordegewoonten, maar vooral over het vleesderven, waarover een middeleeuws tractaat van Arnoldus de Villanova (1240-1311) en één van J.Gerson.

Daarnaast ook enkele chronieken van de Orde, die hun belang hebben voor de vroegste ordegeschiedenis der Kartuizers, nml. een Speculum cartusianorum, voorafgegaan door een Additio speculi Cartusiani. Dit laatste is een XIVde eeuwse Chroniek door Wilmart, chroniek "Quoniam" genoemd (2), terwijl het Speculum een anoniem tractaat is in drie delen, waarvan deel II een bewerking is van voornoemde chroniek "Quoniam", doorgezet tot in 1421 (3).

Het schutblad dat door den modernen band verdween, droeg volgende inscriptie : Liber domus silve sancti martini ordinis Cartusienensis Cameracensis diaecesis. Later werd silve sancti martini geschrapt en door het woordje Bruxellensis vervangen.

De inscriptie op den tweeden codex, K.B.Br. 2194 (2581) op de eerste blz. zegt ons meer :

-
- 1) Beschrijving van het hs., zie Cat. Cod. hag. Bibl. Reg. Brux., I. De vitae zijn deze van Hugo van Grenoble, Anselmus, Stephanus van Die, Hugo van Lincoln.
  - 2) A. WILMART, La chronique des premiers chartreux - RM., XVI, 1926, blz. 108. Een hs uit Edingen afkomstig (Herne) geeft een zuiveren tekst. De uitgave door Mertène (Ampl. Coll. VI, 151-218) is corrupt. Vgl. K.B.Br. 2189 (15137).
  - 3) ID., a.c., blz. 114. cfr. Dict. de Spirit., kol. 772. Ander hs K. B.Br. nr 14082.

"Nunc ad Cartusiam Bruxellensem 1645. Emit hunc librum a Cartusia Sylvae S. Martini cum multis aliis et quidem care solvit Cartusia Bruxellensis 1645."

Men heeft hier te doen met een verzameling van ascetischen aard
o.a. De imitatione Christi.

Aldus verwierf de kartuis enkele belangrijke hsn. Hoofdzakelijk blijft nochtans de vrome beschouwing in de cel, waarvoor boeken ter beschikking gesteld worden (1). Sommige monniken bevordenden deze ascetische lezing op een bijzondere wijze. Zo de oude procurator, Jan de Broyere, de laatste overlevende monnik van het oude Scheut, die nu te Brussel zijn ambt bekleedde en een eenvoudig zwijgzaam man was, die veel van lezing hield. Van daar dat tijdens zijn economaat veel boeken gekocht werden (2). Ook de reeds vermelde vicarius Jan l'Apostole wordt door de Wal geprezen om zijn leeslust en zin voor ascetische literatuur (3).

Naast deze stille neiging tot geestelijke lezing, is de kartuis helemaal niet ongevoelig voor de bibliophile neiging van de Renaissance en moderne periode. Een mooie band, een herinnering aan een boek verbonden, worden door de monniken op prijs gesteld. Enkele voorbeelden ter illustratie.

---

1) Chorographia sacra Brabantiae, II, blz. 349 : De Wal aan Sanderus : "...bibliotheca, quam hactenus, non ad ostentationem, sed religiosorum necessitatem, quorum praecipuum hoc in religione exercitium est, secretis contemplationibus et solitudinem cella vacare, ideoque etiam in cellis suis (libri) habere permittuntur."

2) DE WAL, III, 121^V : "simplex et taciturnus lectioni deditus unde plurimos libros tempore effici coëmit."

3) Ibid. : "...libros asceticos libenter legebat..."

Er spreekt inderdaad een moderne, hoofse geest bij de wederzijdse aanbieding van boeken, ter gelegenheid van een bezoek van den abt van Liessies, Antoon van Winghene. De abt schenkt Rosweyde's De vitis Patrum, aan hem opgedragen; de monniken een uitgave van St. Bruno 's werken (1).

Het vermelden waard zijn de prachtige banden, die Dom Jan Richardus, magister artium, bijz zijn professie in 1612 ten geschenke geeft : de volledige werken van Hieronymus, Chrysostomus, Ambrosius en Thomas van Aquino in zwart leder ingebonden met gouden versiering (2).

Buiten deze schaarse gegevens beschikken we over een bericht aangaande onze kloosterbibliotheek in de brievenbundel van het Bollandistengenootschap.

De opkomende erudiete wetenschap speurde in alle kloosters naar materiaal voor hun grootse opzet. De nieuwe Benedictijnercongregatië van S. Maur en het Bollandistenconvicij hebben in dit verband verschillende voyages littéraires op touw gezet, waarvan verslag gemaakt werd. Zeer dikwijls is dit relaas niet

---

1) DE WAL, III, 123^V : " 1611... Rev. Pater Antonius van Winghen Abbas Laetiensis... dedit nobis librum de Vitis Patrum sibi a Rosweyde dedicatum, vicissim retulit... opera D. Brunonis."

De datum van dit bezoek door De Wal aangegeven kan moeilijk juist zijn : De vitis patrum verscheen slechts in 1616. Zie P. PEETERS, L'oeuvre de Bollandistes, blz. 11. De bedoelde uitgave van St. Bruno is waarschijnlijk deze bezorgd door Th. Petreus in 161 Opera omnia S. P. Brunonis, studio Th. Petreio, Coloniae, 1611.

2) DE WAL, III, 125^V : "Emit autem egregia volumina in folio cooperto nigro coreo et aliquantulum deaurato et sibi similia ex quibus sunt omnia opera D. Hieronymi, D. J. Chrysostomi et opera D. Thomas Aquinatis et Ambrosii."

vleidend voor de oude gevestigde abdijen en kloosters. Uit het reisverhaal van Henskens en Papebroeck in 1668 kennen we het bezoek aan de kartuis der Twaelf apostelen bij Luik, waar de handschriften wegens verbouwing op een graanzolder geborgen waren. Nochtans was er een catalogoog voorhanden en de prior van de Lierse kartuis, die daar toevallig verboefde zou de gewenste codices naar Antwerpen doorsturen (1).

Zo ordentelijk schijnt het in de Brusselse bibliotheek niet te zijn. Hierover zijn we ingelicht door een brief van den Jezuiet Alexander van Wanderschejd (2), die in 1661 aan Bollandus inlichtingen overmaakt over de hagiographische handschriften in de Kartuis te Brussel (3).

De hagiographen speurden de vitae der heiligen op, vooral de verzamelingen Legenda sanctorum. Zo vinden wij in denzelfden bundel 98 den inhoudstafel van het Legendarium van de Luikse kartuis. Terwijl Henskens en Papebroeck in Italië zijn (1610-1662) (4), zet de oude Bollandus deze activiteit voort en gebruikt hiervoor zijn menigvuldige relaties ter plaatse.

---

1) Voyage littéraire des Pères Godefroid Henschenius et Daniel Papebrochius en l'année 1668 - ASHEB, IV, 1667, blz. 341-2: "Eadem die IIa Septembris urbe egressi ad Carthusianos, quorum novum amplissimam claustrum exstruebatur, Liranum Priorem Peckium ibidem invenimus. Manuscripta omnia erant in granarium quoddam avecta, unde P. Vicarii iussu sacristaneus requirenda suscepit ea, quae catalogo inspecto, optabamus videre. Non poterat id ex tempore fieri; ergo nos edituros promisimus... Via die rursum adivimus Carthusiam et ex inventis libris duos selegimus, quos R. P. Prior Liranus secum sumpsit nobis mittendos Antverpiam."

2) Charles-Alexander van Wanderschejd (1616-1691) werd in 1635 lid van de Societeit; was aalmoezenier aan het Spaanse gezantschap in Zweden. Vertrok later met koningin Christina naar Rome, waar hij stierf. Zie SOMMERVOGEL, Bibliothèque de la Compagnie de Jésus, V, 470-71 en Biogr. Nat., XIII, 213.

3) Bibliotheek der Bollandisten, hs 98, f. 516.

In tegenstelling tot de Luikse kartuis heeft men te Brussel geen volledig Legendarium meer. Hoger zagen wij hoe de vier delen moeizaam opgemaakt waren, deels door vreemden, deels door eigen monniken geschreven (1). In al de woelingen die het convent beleefde, zijn het eerste en derde deel verloren gegaan. Van de overige delen wordt slechts het aantal heiligen vermeld, die erin opgenomen zijn. Zodat we ons moeilijk een idee kunnen vormen van de verzameling.

Verder is er nog sprake van handschriften, die heiligenlevens inhouden. Onwillekeurig denkt men aan den codex die een 15 jaar tevoren uit de kartuis van Geraardsbergen kwam, temeer daar deze moderne bibliotheek niet overvloedig bedeed was met belangrijke handschriften. Maar de briefschrijver kon jammer genoeg geen nadere inlichtingen geven omdat het volume uitgeleend was. Men wist niet juist waar, maar men vermoedde dat het aan St.-Maartensbos was.

Dat er in zulke omstandigheden meerdere kostbaarheden zijn verloren gegaan, moet ons niet verwonderen.

Het valt trouwens op te merken, dat de hoger vernoemde Legenda noch de verzameling met heiligenlevens opgenomen zijn in de latere inventarissen, nml. die opgemaakt door Prior Luyckx en door de Oostenrijkers. Waarschijnlijk waren zij in andere handen geraakt, misschien door zorgeloos uitlenen (2).

---

2) P. PEETERS, o. c., blz. 23.

1) Zie Hoofdstuk drie, blz.

2) Uittreksel uit den brief van Alexander van Manderscheyd, 26 September 1861.

"...Mitte hisce Reverencie Vestre Vitae beatae cuiusdam Chartusianae quem accepit a Cartusianis Bruxellensibus amicus meus

Een spiegel van het geestelijk en intellectueel leven zijn de catalogen en inventarissen. Inderdaad wanneer we een blik werpen in den catalogoog opgemaakt door den laatsten prior van de Brusselse kartuis, D. Jan Baptist Luyckx in 1778 (1), dan is dit een weerspiegeling vooral van de historische interesse die we reeds vroeger in de XVIIIde eeuw opmerkten.

Deze catalogoog is de lijst der boeken in de bibliotheek, zoals we zien aan de plaatsaanduiding na elk boek. Waarschijnlijk is het de index librorum et homiliarum in 12, ms sur papier, die onder nr 38 opgetekend staat in den Oostenrijksen inventaris (2). Dat hiernaast ook nog andere boekenlijsten hebben bestaan, die ons misschien belangrijke inlichtingen zouden verstrekken, lijdt geen twijfel. Immers van de boeken die de monniken op hun cel bewaarden was een lijst opgemaakt, die de vicaris van het klooster bij zich had (3).

Onze catalogoog, die alphabetisch geordend is, schijnt slechts één onderverdeling te kennen, nml. de boeken, die de Orde niet rechtstreeks aenbelangen (tot blz. 186), en een kleine reeks ascetische kartuizerliteratuur (blz. 188-193) (waarschijnlijk de

---

quidam, qui dicit in eodem monasterio esse quosdam libros manuscriptos in quo sunt plurimae Sanctorum vitae. Erat inter eosdem libros quidam quem commodatum aliis hactenus non receperunt. Putant esse in monasterio suo S. Martini prope Geraldimontem. Si receperint intelligam quis liber sit et quorum SS. Vitae contineat Totius eius legendarii erant quatuor volumina; primum et tertium perierunt. In 2° erant Vitae SSum mensis Februarii quindecim, et Martii totidem, Mensis Maii 16, Junii 17, Julii fortasse novem, Octobris 12, Novembtis 26; nondum ea volumina vidi. Mitto tamen catalogum Sanctorum quorum vitae hisce voluminibus continentur. Facile videbit H.V. ex SSum nominibus an huiusmodi volumine habeat Eia Ve..."

1) Stadsarchief Brussel, nr 1354.

2) R.A.Br., Com. Caisse Rel., nr. 76.

homeliae waarvan sprake in den Oostenrijksen inventaris naar aanleiding van de sermones capitulares en exhortatoriae).

Onderz de 1520 nummers telt men 18 handschriften, 4 incunabels en 12 postincunabels. Belangrijker is de algemene indruk van den catalogoog : weinig interesse voor theologische en ascetische werken, waarvan men veronderstelt dat zij in de cellen een plaats hebben, maar het overgrote deel zijn historische onderwerpen door moderne geschiedkundigen behandeld.

Vooral de plaatselijke geschiedenis ruimt een voorname plaats in : Hadrianus Barlandus, de Meyer, Diveus, Medanus, Haeraeus, Miraeus, Justus Lipsius, Sanderus, Vredius, Le Roy, Pontus Heuterus, Christijn, Puteanus Erycius, met wien Gerardus Eligius en De Wal drukke betrekkingen hadden. Een deel van deze namen vinden we terug in de compilatie van De Wal, waar hij uittreksels uit hun werk gebruikt voor de beschrijving van de toestanden hi hier te lande.

Ook de buitenlandse erudieten ontbreken niet : de voornamesten zijn Dodsworth -Dugdale en de Gallia Christiana.

De Acta sanctorum ontbraken, maar wel hebben we er de hagiographische werken van Surius, de Keulse kartuizer.

Buiten enkel naslagwerken, zoals het Glossarium van Ducange en de bibliographiën van Fabricius en Lelong is de eruditie niet te sterk vertegenwoordigd.

Kerkvaders hebben er een plaats volgens de uitgaven der Mauristen.

Voor eigen auteurs uit de Orde of de Nederlanden bestaat er weinig voorkeur : Ruusbroek is er in de vertaling van Surius; Thomas van Kempen in het Frans vertaald. Sermones capitulares en exhortatoriae van Kartuizers worden in het laatste

deel opgesamd.

Hoewel niet zonder belang, kan deze moderne catalogoog ons slechts matig interesseren. De handsch iften, die erin aangeduid vonden, zullen we in aanhangsel vermelden.

Een belangrijker lijst bestaat er, nml. opgemaakt na het bevel tot opheffing van verschillende beschouwende kloosterorden in België (17 Meert 1783), waaronder ook de kartuizers.

De lijsten der aangeslagen boek- en handschriftverzamelingen berusten voor het grootste deel op het archief te Brussel, afdeling Comité de la Caisse de Religion, een organisme opgericht voor het beheer der aangeslagen klooster^egoedren (1).

Hieruit zou de heer Ermens Ph., die de verkoop der boeken opzich genomen had zijn keuze doen. Een deel der boeken moest ter plaatse verkocht worden, de meest merkwaardige en kostbare naar Brussel overgebracht.

Het inventoriëren sleepte lang aan (2), vooral bij het Engelsa kartuizerklooster te Nieuwpoort. Pas in 1785 kon een aanvang gemaakt worden met den verkoop; ter plaatse oa. te Antwerpen, Brugge en te Brussel werd een verkoop aangekondigd in het oude kartuizerklooster op 22 Oogst 1785 (3).

1) Onder de nrs van 71 tot 74.

2) Zie volgende blz. n. 3.

3) R.A.Br. Com. Caisse Rel., nr 75 : Catalogue des livres des couvens supprimés des Chartreux de cette ville d'Anvers, du prieuré de Corsendonk, des Brigittins d'Boboken, etc. Vente, lundi 2 mai 1785 à commencer audit couvent supprimé des Chartreux.

Deze verkoop lokte reactie uit vanwege de Académie daar men met lede ogen zag dat "des diplômes, des cartulaires, des bulles et d'autres pièces manuscrites, utiles pour l'histoire des Pays-bas, avaient été achetées par M. Kluyt, savant Hollandais, auteur d'une histoire de Zélande; il les avait acquises à vil prix, à la vente des livres des chartreux d'Anvers."

De handschriften werden in een lokaal van het Comité gehorgen. Na rekwest van de Académie werd door het Comité de verkoop verdaagd en beëloten

" comme ils (les mss) sont la plupart sans titre et qu'on ne connaît pas les matières auxquelles ils ont rapport, l'Académie et le département Héraldique pourraient en prendre inspection et former des listes de ce qui pourrait leur convenir. (1)."

Het Département heraldique schijnt wel de voorrang gehad te hebben. Bij de inventarissen bewaart het Rijksarchief ook ontvangstbewijzen der handschriften die aan het Département werden overgemaakt.

Voor de Brusselse kartuis vinden we die lijst in bundel 71, onder hoofding : Liste des manuscrits trouvés au couvent supprimé des chartreux à Bruxelles aiant trait à la matière heraldique." (2).

De geschiedenis van deze codices - we geven afschrift van het document in aanhangsel - moet hier niet meer herhaald worden (3). Na vele moeilijkheden achtte Beydaels zich verplicht de handschriften in Wenen over te maken aan den keizer voor diens privéverzameling (4).

---

3) Alles laat vermoeden dat voor de Brusselse kartuis de boeken niet opnieuw geïnventarieerd werden ; men ziet de aantekeningen van Ermens op de cataloge van Prior Luyckx.

1) R.A.Br., Com.Caisse Rel., Reg.14, f.210, geciteerd bij J.LAENEN, Etude sur la suppression des couvents par l'empereur Joseph II, blz.400.

2) Zie aanhangsel.

3) Zie L.VERSCHUEREN, De bibliotheek der kartuizers van Roermond, blz.14-20.

4) Archief Ministerie van Buitenlandse Zaken , bundel 100: M.Beydaels à Vienne. Briefwisseling.

Alzo kwamen verschillende onzer hsn in de Weense Staats-
bibliotheek, andere kwamen terug naar Brussel, oa het Liber
Anniversariorum. Meerdere codices zijn nochtans zoek.

Besluit.

Hoewel we geen uitgebreide eigentijdse catalogen bezitten om ons een oordeel te vormen over de middeleeuwse bibliotheek van de kartuis te Scheut, het hoge geestelijke paal der XVde en XVIde eeuwse monniken, alsmede de drukke scriptoriumarbeid, zijn voldoende waarborg voor een degelijke boekerij.

De verwoesting der Geuzen en de slordigheid van latere generaties hebben veel doen verloren gaan.

Deze leemte werd gedeeltelijk aangevuld door het rijke bronnenmateriaal dat het archief van Scheut ons biedt : rekeningen, liber anniversariorum en chronieken.

De bedrijvigheid van het scriptorium, die we hieruit opmaken, is een belangrijke bijdrage tot het algemeen overzicht over Kartuizersscriptoria en -bibliotheken in de Nederlanden.

BIJLAGE I.   TITELS UIT DE MIDDELEEUEWSE BIBLIOTHEEK
VAN SCHEUT.

§1. Liturgische codices.

1.   Biblia sacra IV dln.
              Is de liturgische bijbel, geordend voor de le-
              zing in kerk en refter.
2.   Biblia sacra
              Geschenk van Carolus de Grootte in 1482.
- 3 - 7   Missalia
- 8 - 14   Gradualia
- 15-18   Antiphonalia magna.
19.   Psalterium magnum.
20.   Homeliare temporale.
21.   Homeliare festivale.
22.   Homeliare dominicale.
- 23 - 24.   Horae de domina.
25.   Nocturnale pro infirmario.
26.   Collectarium.
27.   Martyrologium.

§2. Niet - liturgische codices

1.   Archidiaconus super Decretum.
              Guido de Baysio (+ 1313 te Bologna) : Rosarium
              decreti.
              Cfr. VAN HOVE, Prolegomena, Leuven, 1945, blz. 483.

2.   Decretales Bartholomaei.
               Bertholomaeus van Brescia (+ 1258) : her-
               werking van de Glosse Ordinaria van het De-
               cretum Gratiani.
               A.KNECHT, Bartholomaeus v.Brescia - LTK., II,3

3.   Summa Pisana.
               Bartholomaeus van Pisa (+ 1347) : Summa de
               casibus conscientiae.

4.   Sermones Bernardi.
               Bernardus van Clairvaux
               uitg.van Sermoenen PL., 183.

5.   Britonis Praefationes in Bibliam.
               Gulielmus Brito (+ 1356) : Commentarium in
               omnes prologos biblicos S.Hieronymi.
               J.A.FABRICIUS - SCHOETGENS, Bibliotheca la-
               tina mediae et infimae aetatis, Padua,1754,
               I,blz.282.

6.   Catholicon.
               Johannes Balbi van Genua (+ 1298).
               Is een Summa grammaticalis : Sprakleer en
               etymologisch woordenboek als exegetisch hulp-
               middel.
               Vroegste druk : door Gutenberg,Mainz 1460.

7.   Destructorium vitiorum.
               Tractatus de septem tractans capitalibus vi-
               tiis.
               P.DEBOGNIE, Jean Mombaer de Bruxelles, Leuven,
               1928, blz.323.

8.   Dorlandi opus historica.
               Cfr.Cataloog van prior Luyckx,f.189 : Petri
               Dorlandi Chronicon ordinis Carth.MSS in F^o
               avec un autre traité dans le même volume.

9.   Gregorii magni Moralia.
               PL.,75-76.

10.   Gregorii magni Homeliae in Ezechielem.
               PL., 76, kol.781-1075.

- 11. Gregorii magni homelise in Cantica.
Expositio super Cantica canticorum.
PL., 78, kol. 471-546.
- 12. Gregorii magni dialogi.
PL., 77.
- 13. Homelise Joh. Chrysostomi.
A. WILMART, La collection de 58 omélie
latines de S. Jean Chrysostome - JThS.,
XIX, 1917-18, blz. 305.
- 14. Legenda Sanctorum.
- 15. Ludolphi Vita Christi.
Ludolphus de kaptuizer (1295-1377).
Uitg.: verzorgd door L.M. RIGOLLOT, Palmé,
Parijs 1870. 4 dln.
- 16. Nicolai Lirensis Commentarium in Bibliam.
Nicolaas van Lyra (+ 1349) : Postellae
perpetuae in Vetus et Novum Testamentum.
- 17. Eiusdem commentarium in Psalterium.
- 18. Opus pacis.
Oswald, monnik van de Grande Chartreuse,
gestorven als prior van Vallis Virtutis
in Schotland (1436).
P. LEHMANN, Bücherliebe u. Bücherpflege -
Misc. Ehrle, V, 372-389.
- 19. Oculus iuris.
- 20. Privilegia ordinis Cartusiensis.
Verzameling v.d. pauselijke privilegiën
voor de ganse orde.
A. KOGLER - A. CHARROU, Mémoire sur la com-
position et l'origine des divers recueils
de privilèges de l'ordre des chartreux. -
RM., XIX, 1929, 30-46, 131-160 ; XX, 1930, 155-
199.
- 21. Thomas Aquinatis in quatuor librum Sententiarum.
Scriptum super sententiis magistrum P.
Lombardi cura P.F. MOOS, dl IV, Parijs,
1947.

22. Thomae Aquinatis commentarium in Job.
23. Thomae Aquinatis Summa Theologica.
Sancti Thomae Aq. Opera omnia, IV-XII,
Rome 1888-1906.
24. Vitae Sancti Francisci, Clarae et Coletae.
Vita S. Coletae door Pierre de Vaux. Uit
het Frans in het Latijn vertaald door
Etienne de Julien (XVde eeuw). BHL, 1869.
25. Statuta ordinis Cartusienis.
Uitg. door Amorbach, Basel, 1510.

BIJLAGE II. DE OOSTENRIJKSE INVENTARIS ^o .

R.A.Br. Comité de la Caisse de Religion, nr 71.

Liste des manuscrits trouvés au couvent supprimé des char- treux à Bruxelles.

- Nr 1. La sainte bible sur vélin, 4 vol.in fol..On lit à la fin du premier volume a.D. MCCCCLX^oI Vigilia Sti Laurentii finitum fuit hoc opus in domo nostre De de gratia ordis Carth.prope Bruzellas.
- 2. Martyrologium Usuardi in fol. sur vélin, à la suite de ce ms se trouve un catalogue des Bienfaiteurs de l'ordre disposé suivant l'ordre du Calendrier et qui paraît être l'obituaire de ces bienfaiteurs.
- 3. Vita Sancti Hugonis Episcopi in fol sur vélin.In-complet.
- 4. Origo domus Carth.extra oppidum bruzellensis.Ms sur vélin in folio écrit de la main d'Adrien Dullaert, secretaire de la ville de Bruxelles, contenant les actes de la fondation du couvent et plusieurs armoires.

^o) Bij deze aantekeningen geven wij op de eerste plaats de aanduiding van het hs bij Prior Luyckx ; vervolgens de bibliotheek waar het berust, verder ophelderingen aangaende het hs.

- 1. Luyckx, f.17: Biblia sacra.MSS sur vélin en IV vol. in fol N 6. On lit à la fin du premier volume : Anno Di... Brussel, K.B., nr 49 (201, 202, 203) en nr 55.
- 2. Luyckx, f.110 : Matyrologium Usuardi.MSS sur vélin in fol. Wenen, Staatsbibliotheek, oud nr 7992.
werd in de XVde eeuw geschreven door Daniel van Audenaarde. Cfr.DE WAL, I, f.113 : "Anno MCCCCLXXXII...obiit D.Daniel de Aldenarde...qui...et martyrologium scripsit."
- 3. Luyckx, f.178 : Vita S.Hugonis Episcopi, MSS sur velin in fol Van Grenoble (AA.SS., Apr., I, 37-46) of Lincoln (Her.Brit.Scr XXXVII) ?
- 4. Wenen, Staatsbibliotheek, oud nr. 7998.

5. Chronica ab initio mundi usque ad annum 1489 tractans de summis Pontificibus, imperatoribus, Regibus Franciae, Ducibus Brabantiae et avec quelques généalogies et filiations.
6. Collectaneum rerum gestarum et Eventuum Carth. Bruxellensis. 4 vol in fol. avec un cathalogue des prieurs et profès de cette maison.
7. Forma recipiendi novicios Ms in 4 sur velin.
8. Tractatus de sacramentis et confirmationis et Baptismi. Ms sur papier in 4.
9. Cassienus de institutis SS Presbiterorum. Ms sur vélin in 4.
10. Extatica visio mirabilis quam habuit vir quidam venerabilis Religiosus Carth. Ms sur papier in 4 bis.
11. Theologia moralis. Ms in 4° sur papier.
12. Sermones capitulares Patris Henrici Coesvelli in 4° ms sur papier.
13. Idem patris Gulielmi Bibautii sur papier.

---

5. Luyckx, f. 40 : MSS in fol.

Wenen, Staatsbibliotheek, oud nr 8378.

Op het einde : Fasciculus temporum.

6. Brussel, K.B. nr 7043.

7. Luyckx, f. 189 :

10. Zie nr 31 van de lijst.

12. Cfr. K.B.Br., ms 5856, f. 172 : Vita Gerardi Eligii : " characters scite pingebat ; hinc expetitus a D. Joanne van Blitterswijk sacrista ut describeret librum... nec ad eius petitionem recusavit describere sermones capitulares Patris Henrici a Coesveldis..."

13. Geschreven door Levinus Ammonius. Cfr. A. ROERSCH, La "vita Bibautii" de Laevinus Ammonius - RHEM, XXXVIII, 1942, 155.
DE WAL, II, 64 : "...in fine codicis legitur : In gratiarum actionem pro bono hospicio quo usus est apud charissimos fratres suos monachos Cartusianos de gratia nostrae domine apud Bruxellam sermones Capitulares R.F.D. Gulielmi Bibautii suo labore conscriptos dono dedit a. 1547 mense Octobri."

- 14. Directorium noviciobum in 4° ms sur papier.
- 15. Chronickel van Mollant in 4° ms sur papier avec la bataille de Woeringhen avec quelques armoiries.
- 16. Dubia resoluta in 4 ms sur papier.
- 17. Sermones dominicales ms sur papier in 4°.
- 18. De divinissimo novae legis sacrificio in 4° ms sur papier.
- 19. Vitae sanctorum patrum. Ms in 4° sur vélin.
- 20. Een geestelijck tractate leerende Godt te soecken , in 4° ms sur papier.
- 21. De officio sacristae in 4 ms sur papier.
- 22. Collationes exhortatoriae ms in 4° sur papier.
- 23. Livre premier des confessions.
- 24. Schone de...geestelijke Leeringhen, in 4 ms sur papier.

- 14. Luyckx, f. 189.
Cfr. *na. A. B. Br.*, hs 3855 : Brief van P. Michaëlis uit St. Maartensbos aan de Wal, 22 Aug. 1634 (f. 185):
"...Accepta quoque erunt tam ea quae missurus es de anno foundationis Ordinis quam translationem latinam S. Anthelmi. Directorium novitiorum remittam tempore oportuno cum perlegero vel descripsero nisi indigeatis."
- 15. Luyckx, f. 32 : "Den strijd en den slagh van Voeringen tot grooten eeren van den lande van Brabant ende vastvercrijgh van den Hertogndomme van Limbourg door den Hertogh Jan van Brabant den eersten van dien name op 5 Junii A. 1288, uitgegeven door G. S., Brussel, 1646 in 4°"
- 19. Luyckx, f. 179.
- 20. Opgesteld door de Wal, cfr. *DE WAL*, II, 160 : "...sicut scripsi in fine directorii sacristae."
- 23. Luyckx, f. 10 : ...mss in 8°.

- 25. Un livre sans titre relatif aux miracles et à l'histoire de N.D. de Scheut in 4° ms sur papier.
- 26. Forme recipiendi novicios in 4° ms sur papier.
- 27. Tractatus de sobrietate in 4° ms sur papier.
- 28. Annotationes ad Summam divi Thomae ms in 4° sur papier.
- 29. Regula beati Geronimi in 12° sur velin ms.
- 30. Divi Augustini scala paradisi sur velin ms in 12.
- 31. Vision admirable d'un chartreux in 12° ms sur papier.
- 32. Calendrier perpétuel gregorien? .Ms in 12° sur papier.
- 33. Spaltirium sur velin ms in 12°.
- 34. Compendium thesauri Exercitiorum. Ms in 12 sur papier
- 35. Bullae Summorum Pontificum. Ms in 4° sur papier.

---

25. Misschien van de Wal, die schreef Historiam compendiosam Virginis Scheutanae in het Frans.

26. Luyckx, f. 133.

27. Luyckx, f. 48.

28. Luyckx, f. 7 : Annotationes ex summa totius Theologiae S. Thomae collectae per F. Oudenhagen.

29. Luyckx, f. 141.

30. Luyckx, f. 10.
 Zie A. WILMART, Les écrits spirituels des deux Guigas - RAM., V, 1924.
 Uitg. PL., XL, kol. 997-1004.

31. Visioen van een kartuizer te Dijon door Gerardus Eligius vetaeld, cfr. H. J. J. SCHOLTENS, De kartuizers te Geertruidenberg-BB., XVI, 1939, blz. 49.

32. Luyckx, f. 26 : MSS in 8°.

33. Luyckx, f. 37.

35. Zie Hoofdstuk III over Nicol. van Haarlem, die een Liber de privilegiis schrijft.

- 36. Exhortatio pro novitiis. Ms in 4° sur velin.
- 37. Le combat de l'homme selon la chaire et de l'homme selon l'esprit, in 4° ms sur papier.
- 38. Index librorum et homeliarum in 12 ms sur papier.
- 39. Un espèce de rituel disposé suivant l'ordre du calendrier. Ms sur papier in 12°.
- 40. Quae singulis dici horis agere debeat novicius Ms in 12 sur papier.
- 41. Tenor associationis Carthusiae Bruxellensis cum Carthusia Antverpiensi et alia.
- 42. Carthusianorum anglorum notitia.
- 43. Fenestrae vitrae prout steterunt in ambitu in Scheut.
- 44. Calendarium anniversariorum.
- 45. Origines domorum sacrae Ordinis Carthusiensis avec les noms des prieurs...
- 46. Sacer flos Campi seu nostra domina de gratia auctore C.B. de Vaddere avec plusieurs généalogies, épitaphes, armoiries, etc.

---

36. Luyckx, f. 190 : Exhortatio ad constantiam suscepti propositi cuidam novitio Cartusiensi directa.

Waarschijnlijk: Epistola pie et exhortatoria D. Martini de Lauduno Vallis Sancti Petri...directa cuidam dicti ordinis novitio, uitg. D. Dionysii Carthusiani opuscula, Keulen, 1534

38. Waarschijnlijk de cataloog van prior Luyckx.

42. Hs van Don Jacobus Long, Engels Kartuiser, die in 1754 in het Brussels Klooster verbleef.
Brussel, A.B. nr 4230 (555-556).

43 en 44 : Archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, afdeling Adel, nr. 245.

45. Waarschijnlijk het werk van Gerardus Eligius, dat te Dowai door bemiddeling van A. Haissius werd uitgegeven in 1646.

46. Brussel, K.B. 11616.
Een copie, drukklaar : Wenen, Staatsbibliotheek oud nr 7997.

BIJLAGE III.

DE HANSCRIPTEN VAN HET FONDS BEYDAELS.

R.A.Br., Comité de la Caisse de Religion, nr. 71.

Liste des manuscrits trouvés au couvent supprimé des Chartreux à Bruxelles aiant trait à la matière héraldique.

1. Martyrologium Uuardi in fol. sur vélin .A la suite se trouve un Catalogue des Bienfaiteurs.
2. Origo domus Carth. extra oppidum Bruxellensis. ms sur vélin in folio écrit de la main d'Adrien Dullaert, secrétaire de la ville de Bruxelles, contenant les actes de la fondation du couvent et plusieurs armoiries.
3. Chronica ab initio mundi usque ad annum 1489 tractans de summis Pontificibus, imperatoribus, Regibus Francie, Ducibus Brabantie et avec qqs généalogies et filiations.
4. Chronickel van Rollant in 4° ms sur papier avec la bataille de Woeringen avec qqs armoiries.
5. Un livre sans titre relatif aux miracles et à l'histoire de N.D. de Scheut in 4° ms sur papier.
6. Carthusienorum anglorum notitia.
7. Fenestrae vitrae prout steterunt in ambitu in Scheut.
8. Calendarium anniversariorum.
9. Origines domorum sacrae Ordinis Certusiensis avec les noms des prieurs.
10. Sacer flos Campi seu nostra domina de gratia autore G.B. de Veddere avec plusieurs généalogies, épitaphes, armoiries, etc.

Mr. l'administrateur Evenpoel peut remettre par provision à la bibliothèque héraldique les manuscrits ci depuis requis moyennant que le Mr le Conseiller Premier Roi d'armes Beydaels lui en donne un reçu au bas d'une liste en double de la présente. Bruxelles le 27 mars 1766.

était signé De kulberg.

plus bas était

Reçu les manuscrits requis ci-devant es mains de Monsr Lavocat
Evenepoel administrair du Couvent supprimé des Chartreux en foi
de quoi j'ai signé cette à Bruxelles le 28 mars 1786.

était signé

C. Beydaels de Zittaert

Conseiller Pr., Roi d'armes
dit Tolson d'Or.

INHOUDSTAFEL.

Inleiding.....	I
Bibliographie.....	VII
Hoofdstuk I : De Bronnen.....	1.
Archivalische bronnen, 1 - Literaire bronnen, 7 - De <u>codices</u> , 14.	
Hoofdstuk II : De Kartuize te Scheut en haar re- stauratie binnen Brussel.....	16
§1. Het klooster te Scheut.....	16
Stichting, 16 - De eerste monniken onder prior Hendrik van Loen, 19 - Recruitering, 20 - Een jongensconvict, 22 - Prior Meerhoud en het monachaal humanisme, 24 - Verval en ver- woesting, 26.	
§2. Restauratie binnen Brussel.....	28
Spaanse tegemoetkoming, 28 - Historische ar- beid, 29 - Auteurs en vertaalwerk, 30 - Enke- le gegevens uit de XVIIIde eeuw, 31.	
Hoofdstuk III : Scriptorium en aanleg van een boekverzameling (XVde - XVIde eeuw).....	32
Boeken voor persoonlijk gebruik, 32 - Het scriptorium en zijn wetten, 34 - Beginnend scriptorium en de noodzakelijke boeken, 35 - Bloei van den schrijfarbeid : Jan Biest, Jan van Hecke, Marcellus voet, Jan van Keulen en Arnold van Kalk, 39 - Vreemde copisten, 44 - De liturgische bijbel en <u>Legenda sanctorum</u> , 45 - Betrekkingen met andere scriptoria, 51 - Schenkingen, 52 - Boekband, 53 - Biblio- theekruimte, 55.	
Hoofdstuk IV : Boeken te Brussel in de moderne periode (XVIde - XVIIIde eeuw).....	57
Boeken zorg en uitlopers van schrijfarbeid, 57 - Resten na de Geuzen, 59 - Nieuwe boe- kerij: de moderne hsn en aankoop van oude <u>codices</u> , 59 - Ascetische lectuur en biblio- phiele neigingen, 62 - De bollandisten en de Brusselse kartuizerbibliotheek, 63 - De catalogoog van prior Luyckx, 66 - De inventaris der Oostenrijkers, 68.	
Besluit.....	71
Bijlage I : Titels uit de middeleeuwse Biblio- theek van Scheut.....	72
Bijlage II : De Oostenrijkse inventaris.....	76

Bijlage III : De handschriften van het fonds
Beydaels..... 81
Inhoudstafel..... 83